O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI MILLIY ...

O'zbekiston adabiyoti va san'ati

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

Haftalik gazeta • 1956-yil 4-yanvardan chiqa boshlagan • 2001-yil, 27-aprel • N18 (3608)

«Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракатининг таъсис қурултойи қатнашчиларига

Қадрли дўстлар!

Азиз ўғил-қизларим!

Авваламбор, барчангизни мамлакатимиз ёшлари ҳаётидаги муҳим воқеа — «Камолот» ҳаракатининг таъсис қурултойи очилиши муносабати билан чин қалбимдан самимий муборакбод этаман.

Ҳар қайси давлат, ҳар қайси миллат ўз фарзандлари қиёфасида, униб-ўсиб келаётган ёш авлод тимсолида шу халққа хос энг гўзал фазилатларни намоён этадиган, унинг эзгу орзу-ниятларини амалга оширишда мардлик ва фидойилик кўрсатишга қодир бўлган ўз таянчи ва суянчини кўриши табиийдир.

Инсоният қадам қўйган янги - XXI аср глобаллашув асри, тараққиёт асри, фақат интеллектуал жиҳатдан юксак ривожланган давлатларгина дунёда устувор мавқе эгаллайдиган давр бўлиши барчамиз учун аён.

Мана шу йўлда мустақил Ўзбекистон давлати, ўз тақдирини ўз қўлига олиб, янги ҳаёт, янги жамият қуришга, келажагини жаҳон ҳамжамиятининг узвий бир қисми сифатида кўришга азму қарор қилган заҳматкаш халқимиз ўзининг фидойи меҳнати билан дунёда ҳеч кимдан кам бўлмай, тараққий топган мамлакатлар қаторидан ўрин олиб, тинч, фаровон ва осуда ҳаёт кечиришга ҳақлидир.

Лекин, кишилик тарихидан яхши биламизки, бундай ёруғ истиқболга эришиш ҳеч қачон, ҳеч бир халқ, ҳеч бир миллат учун осон ва енгил кечган эмас.

Улар ана шу эзгу мақсадларга кўп-кўп оғир синовлар, ёвуз хатти-ҳаракатларни, тўсиқ ва ғовларни енгиб ўтиб, шижоат ва мардлик, метин ирода, мустаҳкам иймон-эътиқодини намоён этиб, қатъият билан курашиш туфайли эришган.

Мана шундай машаққатли ва шарафли курашларда, буюк интилишларни амалга оширишда, эл-юрт учун ўзини аямасдан хизмат қилишда, керак бўлса, жонини фидо этишда ёш авлод доимо ўрнак ва ибрат бўлиб келган.

Халқимизнинг асрий орзу-умидлари рўёбга чиқаётган бугунги кунда ўғил-қизларимизни ўз сафларида бирлаштирадиган, эски замон асоратларидан бутунлай воз кечган, ўз тақдирини эл-юрт тақдири билан узвий боғлаган, Ватаннинг шаъни, ор-номуси учун курашга отланган ёш авлодни эзгу мақсадлар сари етаклайдиган ёшлар ташкилоти тузишни ҳаётнинг ўзи тақозо қилмоқда.

Ўйлайманки, сизларнинг ташаббусингиз билан ташкил этилаётган «Камолот» ёшлар ижтимоий ҳаракати ана шундай сафарбар кучга айлана олади. Узоқ-яқиндан келган қурултой қатнашчиларининг шижоати, бу борада жойлардаги учрашувларда, матбуотда билдирилаётган фикр-мулоҳазалар янги ташкилот ўз сафларида минг-минглаб фидойи ёшларни жипслаштира олишига умид уйғотади.

Ватанимизнинг буюк келажагини қуриш, олдимизда турган катта-катта муаммоларни ечиш, мустақиллигимизни ҳимоя қилиш, ҳаётда миллий ва умумбашарий қадриятлар уйғунлиги тамойилига амал қилиб яшашдек муҳим вазифаларни ёш авлодимиз ўзининг муқаддас бурчи деб билаётгани, айниқса, эътиборга сазовор.

Ёшларимиз севиб куйлайдиган «Ҳеч кимга бермаймиз сени, Ўзбекистон!» қўшиғи ҳар бир юртдошимизни Ватанни севишга, унга муҳаббат ва садоқат билан хизмат қилишга даъват этади. Мен ана шу қўшиқнинг маъно-мазмунидан келиб чиқиб, барча ота-оналар номидан сизларга, кўзимизнинг оқу қораси бўлган фарзандларимизга қарата айтмоқчиман: биз Ўзбекистонни ҳам, ёшларимизни ҳам ҳеч кимга бермаймиз.

Чунки жондан азиз болаларимизни ўзгаларнинг номаъқул тарбияси ва мудҳиш таъсирига ташлаб қўйиш — келажагимизга нисбатан кечириб бўлмас хиёнатдир. Шунинг учун ҳам ёшларимизни комил инсонлар этиб вояга етказиш, Оллоҳ таоло ато этган қобилиятларини рўёбга чиқариш учун уларга йўл очиб бериш ва барча имкониятларни яратиш — биз ота-оналар учун ҳам қарз, ҳам фарздир.

Кўпмиллатли Ўзбекистон ёшларининг хоҳиш-иродасини, уларнинг жўшқин ва соф интилишларини ифода қиладиган сиз — қурултой делегатлари мураккаб ва шиддатли замон бугун олдимизга қўяётган долзарб вазифаларни адо этиш борасидаги улкан масъулиятни чуқур англаб, «Камолот» ижтимоий ҳаракатининг фаолиятини шу асосда ташкил этасиз, деб ишонаман.

Ана шу олижаноб мақсад йўлида сизларга ғайрат-шижоат, қурултой ишига муваффақият тилайман.

Ислом КАРИМОВ,
Ўзбекистон Республикаси Президенти

"КАМОЛОТ" — ЁШЛАР ТАЯНЧИ

Инсон ҳамиша умид билан яшайди. Бу рўйи заминда тирикликнинг маъно-моҳияти ҳам келажакдан умидворлик туй-ғусида мужассам. Сахий замин бағрини юмшатиб уруғ қадаган деҳқон хаёлида мўл ҳосил баракаси. Яхши ниятлар ила ниҳол ўтказган боғбон пайти келиб шохбутоқлар залвор тортиб, сархил мевачевалар боғ ҳуснига ҳусн қўшмоғига сидқидилдан ишонади.

Зеро, умиду ишонч руҳиятида устиворлик касб этмаганида эди деҳқон ерга уруғ қадамаган, боғбон кўчат ўтқазмаган бўлур эди.

Демакки, умидворликка асос лозим. Бир замонлар Жалолиддин Мангуберди-ю Амир Темур, Навоий ва Бобур, Қодирий, Чўлпон тимсолида ўзлигини намоён қилган ўзбек учун, Оллоҳга шукрки, шундай пойдевор мавжуд. Ўша буюк зотлар қони томиримизда, улуғворлиги руҳиятимиздадир.

Фасллар каби авлодлар алмашинади, аммо оталар ва болалар орасидаги ришта узилиб кетмайди. Хусусан, XXI аср ёшлари, Истиқлол авлоди боболар шон-шавкатига муносиб бўлмоғи ҳам қарз, ҳам фарздир.

Янги асрнинг илк кўкламида, Наврўзи айём шодиёналари якунига етган бир маҳалда диёримиз йилномасига заррин ҳарфлар ила битгулик воқеа содир бўлди: пойтахтимизда Ўзбекистон Республикаси "Камолот" ёшлар ижтимоий ҳаракатининг таъсис қурултойи ўтказилди. Анжуманга пойтахтимиз ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси ва барча вилоятлардан вакиллар қатнашдилар.

Юртбошимиз Ислом Каримовнинг табрик хатини Президентнинг Давлат маслаҳатчиси Хайриддин Султонов қурултой иштирокчиларига ўқиб эшиттирди.

Давлатимиз раҳбари ўз табригида ёшларнинг жамиятдаги ўрнига алоҳида урғу беради. Юртбошимиз ёзадики: "Ҳар қайси давлат, ҳар қайси миллат ўз фарзандлари қиёфасида, униб-ўсиб келаётган ёш авлод тимсолида шу халққа хос энг гўзал фазилатларни намоён этадиган, унинг эзгу орзу-ниятларини амалга оширишда мардлик ва фидойилик кўрсатишга қодир бўлган ўз таянчи ва суянчини кўриши табиийдир.

Инсоният қадам қўйган янги - XXI аср глобаллашув асри, тараққиёт асри, фақат интеллектуал жиҳатдан юксак ривожланган давлатларгина дунёда устувор мавқе эгаллайдиган давр бўлиши барчамиз учун аён".

Шу маънода "Камолот" ёшлар ҳаракатининг ташкил топиши озод Ватан ёшларининг саъй-ҳаракатларини улуғ мақсадларга йўналтириш йўлидаги муҳим воқеа бўлди. Бу ҳаракатнинг фаолиятини қўллаб-қувватлаш, унинг катта ижтимоий кучга айланишига яқиндан кўмак бериш, шарт-шароитлар яратиш, яъни маҳалла, корхона, ўқув масканлари, хўжаликлардаги тизилмалари фаолиятининг амалийлигини таъминлаш жамиятимиз олдидаги долзарб вазифадир. Бинобарин, фарзандларимизнинг бу жараёнда фаол иштироки ота-оналар, мураббийлар ва ёш авлод тарбиясига дахлдор кишилар зиммасига алоҳида масъулият юклайди. Албатта, биз ижодкорларнинг ҳам бу қизғин жараёндаги иштирокимиз кенг қамровли бўлмоғи лозим. Олдимиздаги шарафли вазифалар, аввало, ёшларни Ватан ва халқ манфаатларига эътиқод руҳида тарбиялашга, мустақилликни кўз қорачиғидай асраш, буюк келажакни ўз қўллари билан яратишга, илҳомлантиришга даъват этадиган асарлар ёзишга зиммадор этади. Дарҳақиқат, Юртбошимиз табригида алоҳида таъкидлаганидек, "жондан азиз болаларимизни ўзгаларнинг номаълум тарбияси ва мудҳиш таъсирига ташлаб қўйиш — келажагимизга нисбатан кечириб бўлмас хиёнатдир. Шунинг учун ҳам ёшларимизни комил инсонлар этиб вояга етказиш, Оллоҳ таоло ато этган қобилиятларини рўёбга чиқариш учун уларга йўл очиб бериш ва барча имкониятларни яратиш — биз ота-оналар учун ҳам қарз, ҳам фарздир".

Ташкилотнинг меъёрий ҳужжатларини тайёрлашда АҚШ, Канада, Буюк Британия, Россия каби мамлакатлар ёшлар ташкилоти иш усуллари пухта ўрганиб чиқилгани алоҳида қайд этилди.

"Камолот" — ёшлар таянчидир. Зотан, шу таянч боис ёшлар ташаббуси Ватан озодлигига, ободлигига йўналтирилса кўзланган натижага, албатта, эришилади. Демак, бобокалонларимиз орзу-ҳавас ила тилга олган комиллик, яъни камолот нақд воқеликка айланади.

Ўзбекистон Республикаси "Камолот" ёшлар ижтимоий ҳаракатининг 25 апрел куни бўлиб ўтган таъсис қурултойида Ҳаракатнинг Дастури ва Низоми тасдиқланди. "Умид" жамғармаси ижрочи директорининг ўринбосари вазифасида ишлаб келган Ботир Убайдуллаев "Камолот" ёшлар ижтимоий ҳаракати Марказий кенгашининг раиси этиб сайланди.

АСЛ ДЕҲҚОН СИЙРАТИ

ёхуд миллат ғурурини баланд тутган оталар

Мен замонамиз қаҳрамони деганда, бугунги ҳаётни ўзгартираётган, янгилик, яхшилик бунёд этаётган, турмушнинг барча оғир-енгилини, тараққиёт юкини ўз елкасига олиб яшаётган ва шу тариқа эртанги ёруғ кун учун курашаётган фидойи, оддий ва хокисор одамларни тушунаман.

Ислом КАРИМОВ

Озод Ватан одами

Миллат фахру ғурури бўлишга арзирли одамлар ҳақида сўзлаганда, авваллари, нуқул баландпарвоз руҳда гапиришга одатланиб қолгандик. Ҳолбуки, ардоқли шоиримиз Абдулла Орипов "тенгсиз заҳматларга кўксин тек очган" қаҳрамонларимиз сувратини ўша пайтлар ҳам табиий тасвирлаб берган эди:

Балки гапиролмас гапни дўндириб,
Сувратдан ҳам боқмас ажиб зотсимон,
Турар дўпписини қия кўндириб,
Ҳолбуки, номи бор элда: қаҳрамон!

Шоиримиз ялангтўш бободеҳқонлар ҳақида юксак самимият билан ашъор айтиб, "Бизда шунақадир қаҳрамон ўзбек!" — дея лутф этади ва уларни миллат тимсолига менгзайди.

Тўғрисини айтсам, бундай таърифу тавсифга монанд инсонларни кўрмаганимга, улар билан суҳбатлашмаганимга ҳам анча бўлган экан. Касби туманидаги Шароф Рашидов номи билан аталаётган ширкат хўжалиги далаларини айланиб, ижарачи бригада ишбошиси, Ўзбекистон Қаҳрамони Ғайбулла Раҳмоновни сураб-суриштириб борганимда, бу қадар оддий ва хокисор, камтар-камсуқим инсонни кўраман, дея сира ўйламагандим. Бироқ Ғайбулла акани кўрдиму, гўё минг йилдан буён даласи ичидан чиқмай келаётган асл бободеҳқонни қайта топгандай бўлдим.

Назаримда, истиқлол боис елкасига офтоб теккан ўзбекнинг чинакам қаҳрамони суврати ва сийрати айнан мана шундай бўлиши керакдай эди. Бир суҳбатнинг ўзидаёқ Ғайбулла ака кўзимга озод элимиз фидойи қаҳрамонларининг бир тимсоли бўлиб кўринди. Унинг гап-сўзларидан заррача мақтанчоқлик ёхуд атай камтарлик қилаётгани сезилмасди.

* * *

Илк бор қаҳрамон билан айни саратон чилласи кунлари учрашган эдик. Осма новдан пахтазорга жилдираб сув оқиб турибди. Эгатларга обиҳаёт шундай таралганки, беихтиёр қирқ кокил қизларнинг тарам-тарам соч толалари кўз олдингизга келади. Бунинг устига бир текисда, баравж бўлиб ўсаётган ғўзалару улар тупига юмшоқ кўрпадек тўшалган топ-тоза тупроқ... Пайкалнинг бошдан-оёқ кўзга бирам кўркам ташланаётган бу гўзал манзарасидан саришта боғбоннинг қўли, қўлигина эмас, дидфаросати, янада аниқроқ айтсак, билимдонлиги аён кўриниб турарди.

Меҳнат қилган билан қўл учида ишлаган одамнинг фарқи фақат ҳосил чўғи, даромаднинг миқдорида эмас. Ҳар куни келиб-кетадиган, ўзининг, болаларининг тирикчилиги ўтадиган, ҳатто баъзан қиш-қировли кунлару саратон чилласида ётиб ҳам қоладиган даласига, шу дала ўртасидаги иккинчи уйига муносабатида ҳам асл деҳқоннинг сийрати аён кўриниб туришини мен бу жойда теранроқ англадим. Ғайбулла ака шийпон атрофига экқан токлар, олмаю зардолулар, яна турфа ноз-неъматлар кишининг кўзини яшнатиб турибди.

Бу манзараларни эринмасдан чизаётганимнинг боиси бор. "Бу йил шароит анча ноўнғай келди", дея нолинишдан нарига ўтмайдиган, ҳатто ўт босиб кетган даласига бепарволигини айтмаган тақдирингизда ҳам, офтоб тиғи остида меҳнат қиладиган қиз-жувонлар, оналар учун на бир туп райҳон, на полиз экишни хаёлига келтирмай, ғўддайиб юрадиган ишбошилар ҳали ҳам хўжаликларимизда оз эмас. Бу ерда эса ўзига ҳам, ўзгаларга ҳам ғамхўр ва меҳрибон, бироқ талабчан отанинг саранжом-саришта рўзғорини кўриб ҳавас қиласиз. Ҳатто даланинг бошида — шийпоннинг шундай олдида ўрилмай турган икки гектарча ғаллага кўзимиз тушганда Ғайбулла ака майин кулимсираб:

— Бу ҳам аъзоларимизнинг ризқ-насибаси, — дейди. — Эрта-индин ўроқда ўриб, тегирмонда тортиб, шийпонга олиб келамиз. Далада ёталай қолиб, ғўза суғорадиган деҳқонларимиз бор... Жами қирқ беш кишимиз. Ўнтамиз — сувчи, тракторчи... Қолганлар эса мавсумий ишловчи қиз-жувонлар. Дастурхон неъматининг бир

Давоми 3-бетда

НАСАФЛИК АЛЛОМАЛАР

Ислом маърифати

Ҳурматли Юртбошимиз бундан қарийб бир ярим йил муқаддам Қашқадарё вилояти сайловчилари билан учрашувида сўзлаган нутқида шундай дегандилар: "Ҳар қандай юрт ўзининг буюк фарзандлари, шу заминда яшаб ўтган азиз авлиёлари билан табаррук ва муқаддасдир. Қашқадарё заминида бундай инсонлар жуда кўп ўтган. Биргина қадимий Насаф шаҳридан ўнлаб фозил зотлар етишиб чиққани бунинг ёрқин далилидир... Афсуски, бу улуғ зотларнинг номларини, уларнинг бебаҳо меросини ҳали кўпчилик билмайди. Қашқадарё воҳасида камол топган мана шундай улуғ аждодларимизнинг тарихини, фаолиятини, маънавиятимиз хазинасига қўшган ҳиссасини ҳар тарафлама ўрганиш, тарғибу ташвиқ қилиш олимларимиз, биринчи галда, қашқадарёлик зиёлиларнинг бурчидир".

Ушбу мақоламизда Насафдан чиққан кўплаб насафийларнинг айримлари ҳақида фикр юритамиз. Гарчанд, Қаршида бўлиб ўтаётган илмий анжуман Насафдан чиққан буюк аллома Абул Муъийн ан-Насафийга бағишланса-да (биз бу аллома ҳақида ҳафталигимизнинг ўтган йилги 17 ноябр сонида "Табсират ал-адилла" соҳиби" номи остида катта мақола эълон қилган эдик), мазкур мақолада унинг замондошлари ва издошлари ҳақида фикр юритишни лозим топдик.

ИСМОИЛ АН-НАСАФИЙ

VIII асрда яшаб ўтган бу олим ҳақида манбаларда жуда кам маълумот сақланган. Бор маълумотлар асосан XIV асрда яшаган мисрлик тарихчи Муҳиддин Абу Муҳаммад Абдулқодир ал-Қураший (1297–1373) қаламига мансуб "ал-Жавоҳир ал-музиййа фи табақот ал-Ҳанафиййа" ("Ҳанафий тоифалар ҳақида порлоқ жавоҳирлар") номли асарда келтирилган. Ан-Насафий ҳақида муаллиф жумладан шундай маълумот беради: "Ан-Насафий ҳанафия (Имом Аъзам) мазҳаби бўйича биринчи маротаба Мисрда қозилик мансабини эгаллаган. Чунончи, Миср аҳли ўша пайтгача Абу Ҳанифа мазҳабини билмаганди. Миср тарихчиси Абу Саъийд ибн Юнус "Ғурабо аллазийна қадиму Миср" ("Миср-да бўлган бегоналар") асарида шундай ёзади: "Қози ан-Насафийдан мисрлик олимлардан Абдуллоҳ ибн Ваҳб, Саъийд ибн Собиқ, Саъийд ибн Абу Марям ва Абу Солиҳ ал-Журжоний (бошқа баъзи манбаларда ал-Ҳарроний дейилган) ҳадис ривоят қилганлар". У Мисрда қозиликни салтанат соҳиби халифа ал-Маҳдий даврида 780 йили эгаллаган эди. Абу Саъийд ибн Юнус ўз асарида яна қуйидагиларни айтади: "Бизга Аҳмад ибн Саъийд ибн Абу Марям сўзлаганди, унга амакиси шундай деган: "Ибн Лаҳийъадан кейин бизга Исмоил ибн ан-Насафий қози бўлиб келди. У қозиларимизнинг ичида энг яхшиси бўлиб, Абу Ҳанифанинг таълимоти бўйича иш юритарди. Унинг мазҳабига кўра, вақф мулкларини васият қилиш бекор этилиши лозим эди. Бироқ унинг бу иши Миср халқига оғир туюлди. Шу боисдан Ал-Лайс ибн Саъд унинг бу иши хусусида халифа ал-Маҳдийга мактуб йўллаб: "Бизнинг қозига на мол-дунё, на диний масалаларда ҳеч бир эътирозимиз йўқ, лекин у бизнинг мамлакатимизда одат бўлмаган янги-янги ҳукму фармонлар чиқармоқда", деди. Оқибатда уч йил қозилик қилгач, у 783 йили мансабидан бўшатилди.

Яна бир манбада айтилишича, зикр этилган Ал-Лайс ибн Саъд қози Ан-Насафийнинг уйига борган. Ан-Насафий уни ҳурмат билан кутиб олган. Сўнгра Ал-Лайс унга:

— Мен Сизнинг ҳузурингизга мухолиф сифатида келдим, — дейди.

Шунда Ан-Насафий: "Нима хусусида?", — деб сўраган.

Ал-Лайс:

— Мусулмонларнинг вақф мулкларини васият қилишни бекор қилиш номақбул экани хусусидаги масала бўйича. Чунончи, Расулуллоҳ саллаллоҳу алайҳи вассаллам ҳам, Умар, Усмон,

Давоми 3-бетда

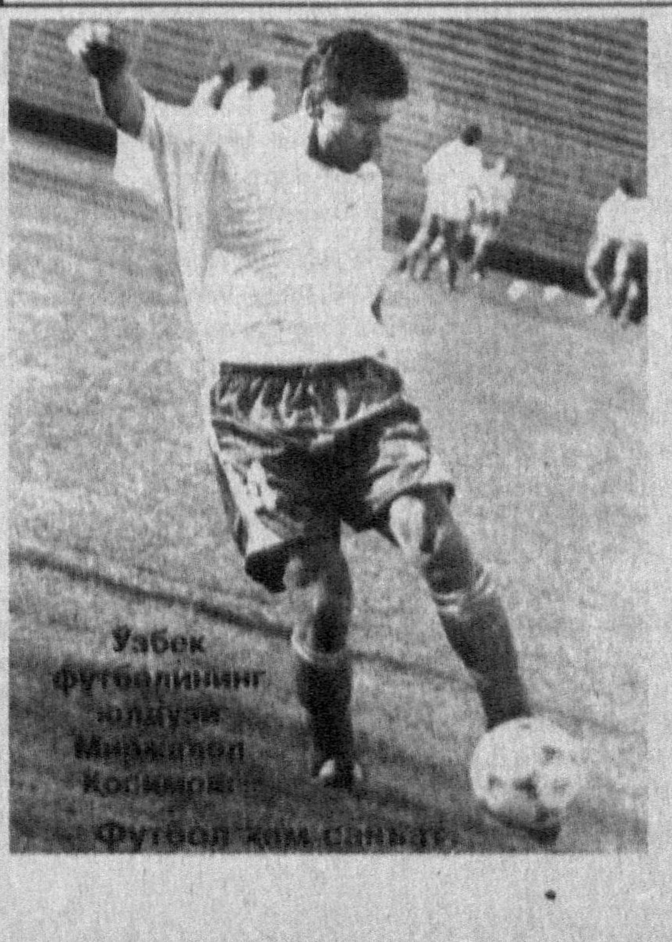

Ўзбек футболининг юлдузи Миржалол Косимов: — Футбол ҳам санъат.

АЛПЛАР ЮРТИДА

Эртага пойтахтимизнинг "Юнусобод" спорт саройида ўзбек кураши бўйича 1-Осиё чемпионати бошланади. Унда Япония, Хитой, Ҳиндистон, Эрон, Қозоғистон, Туркманистон каби ўнлаб мамлакатлардан полвонлар қатнашади. Албатта, бу чемпионат ўзбек курашининг Осиё ёзги ўйинлари ва Олимпиада ўйинлари таркибига расмий спорт тури сифатида киришида муҳим қадам бўлади. Халқаро Кураш Ассоциациясининг Президенти Комилжон Юсупов ва журналист, ўзбек кураши бўйича халқаро тоифадаги ҳакам Олимжон Ўсарнинг суҳбати шу мавзуда:

О.Ўсар: — Комилжон ака, ўзбек кураши бўйича 1-Осиё чемпионати ўтказилиши ҳақидаги хушхабарни эшитганимдан буён, болалигимда бобомдан тинглаганларим — эртагу достонлар бир-бир хотирамда жонлана бошлади. Тошкентда ўтказилаётган ушбу чемпионатни, беихтиёр бобомдан эшитганим ўша достону ривоятларнинг ижобати деб таъбир қилдим. Негаки, бундан бор-йўғи 10-15 йил муқаддам, ҳатто халқ миллий ўйини сифатида ўтказилиши таъқиқланган ўзбек курашининг бугун жаҳонга юз тутишини ким ўйлабди, дейсиз?! Албатта, буларнинг барчаси мустақиллик шарофати билан амалга ошди. Бугун океан ортидаги мухлислар билан лиқ тўла спорт залларида "ҳалол", "ёнбош", "чала", "ғирром", "дакки", "танбеҳ" сингари ўзбек сўзлари жаранглamoқда. Ёки дунёнинг энг қудратли давлатларидан бири Буюк Британияда Президент Ислом Каримов турнирининг ўтказилиши анъанавий тус олди. Хориждаги қатор халқаро турнирларда шеркелбат паҳлавонларнинг қўлини кўксига қўйиб, ўзбекона таъзим қилганини кўрганимда шу юртнинг бир фарзанди сифатида кўксим тоғдек кўтарилади.

К.Юсупов: — Юқорида сиз эслатган қирқ кечаю қирқ кундуз давом этган Алплар юртидаги шерлар кураши фақат эртагу ривоятларда эмас, балки халқимизнинг ноёб дурдоналари ҳисобланмиш "Алпомиш", "Рустам", "Авазхон" сингари достонларида, шунингдек, Фирдавсийнинг "Шоҳнома"сида, юнон муаррихи Элиан Клавдий маълумотларида, Хитой қўлёзмаси "Тан-Шу"да ҳам учрайди. Зеро, тарихда бунга мисоллар жуда кўп. Демоқчиманки, мустақиллик ўзбек миллий курашининг ана шу асрий довруғини қайтадан тиклаш имконини берди. Илк жаҳон ва Осиё чемпионатининг Тошкентда ўтказилишида рамзий маъно бор. Хорижлик полвонлар бу ерга курашнинг энг нозик сир-асрорларини, фалсафаси ва тарихини ўрганғани келади. Чунки Ўзбекистон — курашнинг ватани. Кураш орқали бугун халқимизнинг бой

Давоми 4-бетда

АЛЛОҲ

АЛЛОҲ (араб. "ал-илоҳ" — илоҳий куч, худо), Оллоҳ — ислом динида бутун мавжудотни яратган олий илоҳий куч; худонинг номи. Кейинги йиллардаги адабиётларда маҳаллий талаффузга мослаб Оллоҳ шаклида ҳам қўлланиб келинган. Одатда Аллоҳга таоло (улуғ, олий) сифати қўшиб айтилади.

Шимолий Арабистонда истиқомат қилган самуд қабиласининг ибодатгоҳидан топилган милодий 2-3–асрларга тегишли ёзувда айтилишича, ўша пайтда уларнинг бош худоси — Аллоҳ бўлган. Бошқа шимолий араб (сафовий) ёзувида "ҳолло" сўзи учрайдики, бу ерда "ҳо" ҳозирги замон араб адабий тилидаги аниқлик юкламаси "ал"нинг ўрнини босади. Аллоҳ ислом ёйилиши арафасида баъзи арабларнинг, хусусан, Макка аҳлининг худоларидан бири бўлган, деган фикр ҳам бор. Дастлаб Аллоҳ сўзи маъно жиҳатидан "Илоҳ" (худо) ва "рабб" (парвардигор, эга) сўзларидан фарқ қилмаган. Бунга Муҳаммад(сав)нинг оталари Абдуллоҳ исмида бўлганлари далилдир. Қадимги римликларда Юпитер, юнонларда Зевс, яҳудийларда Яхве, славянларда Перун, туркий тилли халқларда эса Тангри бош худо ҳисобланган. Бинобарин якка худога эътиқод қилиш (қ. *Тавҳид*) исломдан анча илгари бошланган. Бевосита ислом ёйилиши арафасида ўзларини Иброҳим (ас)га мансуб деб билган ҳанифлар араб қабилаларини ўз санамларидан воз кечишга ва ягона Аллоҳ (Илоҳ)га эътиқод қилишга даъват этганлар. Кўпхудоликни рад этиб, айнан шу Иброҳим(ас) ва бошқа улуғ аждодларнинг яккахудолик динига қайтишни араблар орасида астойдил тарғиб қилишга киришиш Муҳаммад пайғамбар (сав)га биринчи бор ваҳий келган йил — 610 йилдан бошланган.

Ислом динига биноан Аллоҳ — яккаю-ягона Худо, оламнинг яратувчиси ва қиёмат кунининг эгаси. У Муҳаммад пайғамбар (сав)ни инсониятга ўзининг сўнгги элчиси сифатида юборган. Исломнинг энг асосий талаби ҳисобланган калимаи шаҳодат "Ла илоҳа иллалоҳу Муҳаммадун расулуллоҳ" ("Аллоҳдан бошқа илоҳ йўқ, Муҳаммад – Аллоҳнинг пайғамбари"), деб уқтиради. Исломга кўра, *Қуръон* Муҳаммад (сав)га нозил қилинган Аллоҳнинг сўзидир. Қуръони каримда Аллоҳнинг ягоналиги ва буюклиги жуда кўп бор таъкидланади. Шунингдек Қуръонда доимо Аллоҳнинг мукаммаллиги, қодирлиги ва улуғлиги ҳақида гапирилади. Аллоҳ "алим", яъни билувчидир, у бўлиб ўтган ишларни, энди бўладиган ишларни, хоҳ катта, хоҳ кичик, барчасини билади; Аллоҳ "мурид", яъни хоҳлагувчидир — дунёдаги ишларнинг ҳар бири Аллоҳ таолонинг иродаси ва хоҳиши ила бўлади, у хоҳлаган иш бўлмай қолмас ва хоҳламаган иш асло бўлмас; Аллоҳ "қадир", яъни ҳар ишга қудрати етувчидир; Аллоҳ "басир", яъни кўрувчи – ер ва осмондаги, қоронғу ва ёруғдаги, катта ва кичик нарсаларнинг барчасини кўради; Аллоҳ "самиъ", яъни эшитувчи – қаттиқ бўлсин, секин бўлсин, ҳар қандай овозларни эшитади; Аллоҳ "мутакаллим", яъни сўзлагувчи – Қуръони каримдаги барча оятлар, шунингдек Таврот, Инжил, Забур китоб-лари Аллоҳ таолонинг сўзидир; Аллоҳ "мукаввин", яъни бўлдиргувчи - дунёдаги барча нарсалар унинг бўлдирмоғи ила бўлгандир; Аллоҳ "раббун", яъни тарбия қилувчи — барча жонли ва жонсиз нарсаларни тарбия қилади; Аллоҳ таоло "одил", яъни тўғрилик қилувчи — ҳар бир ҳукмни ва ҳар бир ишни тўғрилик ила қилади, ҳеч кимга жабр ва зулм қилмайди. У раҳмдил, меҳрибон ва кечиримли. Одамлар бутунлай унга итоат этишлари (исломга киришлари), Худодан қўрқиб виждонли бўлишлари, барча нарсада Аллоҳга ва унинг иродасига ишонишлари лозим. Аллоҳ ўзи хоҳлаган пайтда ердаги барча нарсани барбод этади, ўликларни тирилтиради ва уларни ўз ҳузурига ҳукм қилиш учун йиғади; у ерда ҳар кишининг қилган амалига кўра жаҳаннам *(дўзах)* азобига дучор қилади ёки *жаннат* билан мукофотлайди.

Аллоҳ ҳақидаги таълимот мусулмон дини ва илоҳиёт фанининг асоси бўлиб қолди. Аллоҳ табиатининг турли қирралари ҳадисларда, тафсир ва илоҳиётга оид махсус асарларда тилга олиниб, тушунтирилди. Шунга кўра, Унинг сифатлари инсон сифатларидан тубдан фарқ қилади. Баъзи уламолар фикрича, Аллоҳ таолонинг зоти ва сифатлари тўғрисида чуқур баҳс юритиш шаръан ман этилади. Аллоҳ бирор нарсага ўхшатилмайди ва бирор нарса ҳам Аллоҳга ўхшатилмайди.

Аллоҳнинг илоҳий сифатлари Қуръони каримда тилга олинган 99 исмида яққол кўринади (қ. *Ал-асмо ал-ҳусно*).

Аллоҳ билан одамларнинг ўзаро муносабатлари муаммоси исломдаги икки оқим - *суннийлик* ва *шиалик* ўртасидаги фарқланишнинг асосини ташкил этади. Суннийлар Муҳаммад (сав) вафотидан сўнг Аллоҳ билан одамлар ўртасидаги бевосита алоқа тўхтаб қолган деб ҳисоблайдилар. Шиалар эса бу алоқа имомлар орқали давом этмоқда, деб биладилар.

Ҳамидулла КАРОМАТОВ,
Абдулазиз МАНСУР

Аввал хабар берганимиздек, Ўзбекистон миллий энциклопедиясининг биринчи жилди нашр этилди. Бу мамлакатимиз маданий ҳаётида катта воқеадир. Энциклопедиядан фан, техника ва маданиятнинг барча соҳаларига оид ранг-баранг мақолалар ўрин олган. Унинг биринчи жилдида жами 4800 та мақола бор, 800 га яқин рангли ва оқ-қора суратлар, хариталар берилди. Мақолаларни ёзиш ва тайёрлашда 500 дан ортиқ муаллиф, жумладан Ўзбекистон ФА академиклари, фан докторлари, номзодлари, турли касбдаги мутахассислар иштирок этишди. Қуйида мазкур жилддан ўрин олган айрим мақолаларни газетхонлар эътиборига ҳавола қиламиз.

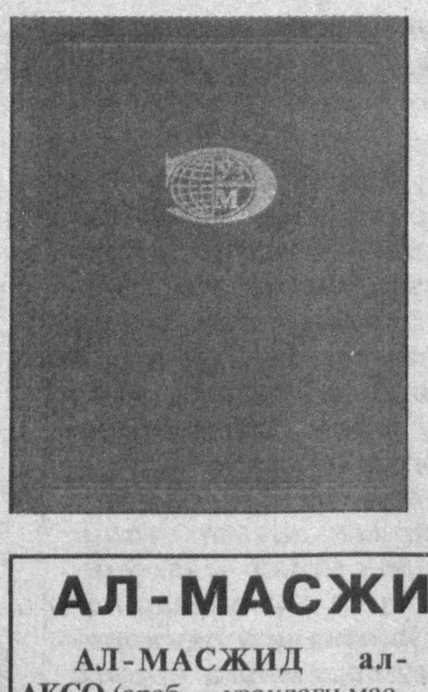

ЎЗБЕКИСТОН МИЛЛИЙ ЭНЦИКЛОПЕДИЯСИ

1
А-БЕШБАЛИҚ

"Ўзбекистон миллий энциклопедияси"
Давлат илмий нашриёти
ТОШКЕНТ

АЛ-МАСЖИД ал-АҚСО

АЛ-МАСЖИД ал-АҚСО (араб. – узоқдаги масжид) — Қуддус (Иерусалим) шаҳридаги қадимий ибодатхона (Сулаймон ибодатхонаси). Қуръонда шу ном билан тилга олинган. Исломдан илгари араблар, ундан кейин мусулмонлар жамоасининг аъзолари Ал-масжид ал-Ақсо томонга қараб ибодат қилганлар. 642 йилда Маккадаги Каъба *қибла* деб эълон қилингандан кейин у томонга қараб ибодат қилиш тўхтатилган. Кейинчалик VII аср охири – VIII аср бошида халифа Абд ал-Малик томонидан бу ер Ҳарам аш-Шариф деб аталган ва ислом ибодатхоналари мажмуи – Қуббат ас-Сахра (687–691) масжиди ва бошқалар барпо этилган. Мажмуанинг ҳаммаси халқ орасида Ал-масжид ал-Ақсо ҳам дейилади.

Масжид дастлаб христиан *базилика*си шаклида бўлган. Ёзма манбаларга кўра, тарҳи (102,80х69,20 м) кўндалангига қиблага қаратиб, II *нефли*, равоқли қилиб ишланган. Ўрта нефи кенгроқ, томи текис қилиниб, меҳроб билан тугалланган (ҳозир гумбазли хонани ташкил қилади). Икки ён томонидаги нефларнинг томи қия нишабли қилиб ёпилган. Равоқлари мармар устунларга таянган. Жанубий қисмидаги равоқ ва устунлар ахоманийлар даврига оид, шимолий қисмидаги кошин қолдиқлари 1035 йилга оиддир. Кейинчалик масжид тош ва ёғоч ўймакорлиги билан безатилган.

БЕДИЛ

БЕДИЛ (тахаллуси; асл исми Мирзо Абдулқодир) (1644, Бенгалия, Азимобод ш. – 1721, Деҳли) – шоир, мутафаккир. Ҳарбий хизматчи оиласида туғилган. Ота-бобоси кеш (шаҳрисабз)лик, туркий барлос уруғидан. Ёшлигидан турли фанларга қизиққан. Шайх Камол, шоҳ Фозил ва Мирза Абдулқосим каби олимлардан таълим олган. Ҳиндистон бўйлаб кўп саёҳат қилган, 1685 йилдан умрининг охиригача Деҳлида яшаган. Форс тилида ижод қилган. Араб, форс, ҳинд, урду тилларини мукаммал билган, шарқ халқлари адабиётини, тасаввуф ва юнон фалсафасини, айниқса Аристотел фалсафасини атрофлича ўрганган. 10 ёшларидан бадиий ижод билан шуғулланган. 20 ёшида шеърларини саралаб тўплашга киришган. Мураккаб ижтимоий-иқтисодий шароитда яшаб ижод қилган шоир ўз даврига бефарқ қарамаган, ҳиндлар ва мусулмонларнинг тинч-тотув яшашлигини, юртни обод, халқни тинч-осойишта, фароғатда, ҳамжиҳатликда кўришни орзу қилган. Инсон эркинлиги, тафаккури ҳақида фалсафий фикрлар баён этган. Унинг фалсафий-ахлоқий қарашлари тасаввуф ақидалари таъсирида шаклланган. Бедил дунёқараши тасаввуфнинг ваҳдат ул-вужуд таълимотига асосланади, яъни оламни Аллоҳнинг кўзгуси, инсон қалбини шу кўзгунинг маркази деб билади. Инсон қалби қанчалик сайқал топса, у шунча Аллоҳ нурини акс эттиради. Шу боис Инсон буюк ва қудратлидир. Аммо буни унинг ўзи англаши лозим, дейди.

Бедил 120 минг мисрадан ортиқ шеърий, кўпгина насрий асар ёзган. Ғазал, рубоий, қасида, қитъа, таржиъбандларининг ўзи 75 минг мисрани ташкил этади. Йирик асари "Чор унсур" ("Тўрт унсур", 1703) насрда ёзилган бўлиб, шеърлар ҳам илова қилинган. Китобнинг дастлабки бобларида Бедил ўз ҳаёти ҳақида ҳикоя қилади. Сўнгги икки бобда эса тўрт унсур – ҳаво, сув, ер, олов тўғрисида; ўсимликлар, ҳайвонлар ва одамнинг пайдо бўлиши ҳақида сўзлайди. Мутлақ руҳ, руҳ ва нарса тўғрисида гапиради, дин ҳамда руҳонийларнинг ўрни ҳақидаги ўз фикрларини ифодалайди. Китобда парилар, жинлар, уйқу, туш кўриш ва б. ҳақида ҳикоя ва афсоналар ҳам мавжуд.

Бедил "Ирфон" ("Билим", 1711-12; "Комде ва Мудан", "Нукот" асарлари ҳам шунинг таркибида) достонида фалсафа, тарих, табиёт, адабиёт ва илоҳиётнинг хилма-хил масалаларига тўхталган. Асарда борлиқ, материя, заррачалар, жонли мавжудот ва нарсалар табиати ҳақида, наботот тўғрисида сўзлайди. Борлиқ, йўқлик, фано, бақо сингари фалсафий масалалар ҳақида фикр билдиради. Тил ва тилнинг хизмати, аҳамиятини талқин этади, ҳиссий ва ақлий билиш манбаи, туйғу, тушунча, ақл ҳақида муҳокама юритади. У ҳинд фалсафасидаги "таносух" назарияси ҳамда ислом фалсафасидаги "таваккул" таълимотини танқид қилади. Табиат ҳодисаларини табиатнинг ўзини ўрганиш йўли билан тушунтириш лозим деб билади. Унингча, дунё абадий бўлиб, тўхтовсиз ҳаракат қилади ва ўзгариб туради. "Комде ва Мудан" достонида дўстлик, муҳаббат, вафодорлик, адолат, илм-маърифат масалалари акс этган. "Нукот" ("Ҳикматли сўзлар") асарида эса Бедил қарашларини якунлаб, умумлаштирган. Бунда Бедил ўз таълимоти асосларини ҳам қисқача баён қилган.

"Тилсими ҳайрат" (1669), "Муҳити аъзам" ("Буюк океан", 1681), "Тури маърифат" ("Маърифат тоғи", 1687), "Ғазалиёт", "Рубоиёт" ва бошқа асарларида ҳам ижтимоий масалалар ёритилган. Шеърларида тарбия, хулқ-ахлоқ тўғрисидаги ўз фикрларини билдиради, жамиятдаги жабр-зулм, адолатсизлик каби иллатларни қоралайди.

Бедилнинг ижтимоий масалаларга оид қарашларида маърифатпарварлик, мурувват ва одамийлик асосий ўринни эгаллайди. Асарларининг кўпчилиги 16 жилдли "Куллиёт"ига кирган. (Бомбай, 1882).

Ҳиндистон билан Туркистон қадимдан иқтисодий, сиёсий ва маданий алоқада бўлган. Бу Туркистонда Бедил асарларининг тарқалишига кенг йўл очган, аммо турли ижтимоий гуруҳ вакиллари шоир меросидан ўз манфаатлари йўлида фойдаланадилар. Бедил асарларида Туркистон ва Ҳиндистон халқлари ўртасидаги алоқага доир маълумотлар ҳам кўплаб учрайди. У "Чор унсур" асарида Жайҳун (Амударё), Туркистон тўғрисида, Самарқанддан Ҳиндистонга қавм-қариндошлари келганлиги тўғрисидаги маълумотларни келтиради.

Бедил асарлари айниқса 19-асрдан Ўрта Осиёда кенг тарқалган. Улар фалсафий фикрга бойлигидан Бедил Туркистонда "Абулмаъоний" ("Маънолар отаси") деган ном олган. Унинг китобларини ўқиб берувчилар "бедилхонлар" деб аталган. Фурқат, Муқимий, Аваз, Аҳмад Дониш, Хислат ва бошқа шоирлар ўз ижодида Бедилнинг илғор фикрларидан фойдаланганлар. Аҳмад Дониш Бедилнинг илғор ижтимоий-фалсафий ғояларини ўрганган, улардан ижтимоий ҳаётдаги камчиликларга қарши олиб борган курашида фойдаланган, илғор ғояларни оммалаштиришни ўз бурчи деб билган. Фурқат Бедилнинг фан, маърифат, халқлар ўртасидаги ҳамкорлик ҳақидаги ғоясини ўрганган. Улардан дунёвий билимларни ўрганиш, халқни маърифатга чорлаш ҳақидаги асарларида самарали фойдаланган. Бедилнинг ижтимоий тузум ҳақидаги қарашлари Муқимий, Асирий ва бошқа мутафаккирларни ҳам қизиқтирган. Улар Бедил ижодининг мураккаб услуби ва зиддиятли томонлари, илғор жиҳатларига муносиб баҳо берганлар. Ўзбекистонда Бедил ижоди бўйича илмий тадқиқотлар (Ғ. Ғулом, И. Мўминов ва б.) олиб борилди.

Ас.: Комде ва Мудан, Т., 1960; Рубоийлар, Т., 1974.

Ад.: Шомуҳамедов Ш. Форс-тожик классиклари ижодида гуманизм, Т., 1968; Мўминов И. Мирзо Бедил, Т., 1974; Шукуров Ш., Мирзо Бедилнинг поэтик мероси, Т., 1979.

Нажмиддин КОМИЛОВ

АЛИ АВЛОДЛАРИ

АЛИ АВЛОДЛАРИ – Али ва унинг хотини – Фотима (Муҳаммад пайғамбарнинг қизи)дан тарқалган авлодлар.Ўрта аср мусулмон мамлакатларидаги айрим сулолалар – идрисийлар, фотимийлар, зайдийлар улардан бошланган. Марокашдаги алавийлар сулоласи ўзини Али авлодлари деб ҳисоблайди. Али авлодлари ҳозирги вақтда барча мусулмон мамлакатларида мавжуд. Али жами 28 фарзанд кўрган, шулардан 11 нафари ўғил, 17 нафари қиз эди. Фотимадан тарқалган Али авлодлари "сайидлар", ўзбеклар орасида "тўралар" деб аталади. Алининг бошқа хотинларидан тарқалган авлодлари "хўжалар"га киради.

АБУ ЗАЙД ибн Саҳл Балхий (850, Балх вилояти Шомиётиён қишлоғи – 934) – географ, фалакиётшунос, тилшунос ва табиб. Ўрта аср география мактабининг мумтоз вакили. Абу Зайд қисқа муддат Бухорода яшаган. У араб файласуфи Киндийнинг шогирди. Абу Зайд "Китоб фи фазли синоат ил-китобат" ("Котиблик санъатининг фазилати ҳақида китоб"), "Китоб фи фазилати илм ил-ахбор" ("Тарих илмининг фазилати ҳақида китоб"), "Китоб ул-асмо ил-куня вал-алқоб" ("Лақаблар, куялар ва исм-лар ҳақида китоб"), "Китоб ун-наҳв ват-тасриф" ("Грамматика ҳақида китоб"), "Китоб фи фазилати-улум ир-риёзиёт" ("Математика илмларининг фазилати ҳақида китоб") каби 60 га яқин асарлар муаллифидир. Ер юзининг географиясига оид "Сувар ул-ақолим" ("Иқлимлар суратлари") асари 920-йилларда ёзилган бўлиб, асли сақланиб қолмаган, аммо уни ўз даврида кўрган ва ўқиган сайёҳларнинг кўрсатишича, Абу Зайд ўз китобида хариталар ва Ернинг тасвирини бермоқни мақсад қилган, дунёни қуш шаклига ўхшатиб, доиравий харитасини чизган. Бу асарни Истахрий янги маълумотлар (Форс вилояти, Хузистон, Шим. Ҳиндистон географияси) билан бойитган. Кейинчалик ироқлик Ибн Ҳавқал ҳам бу китобга баъзи ўзгаришлар ва қўшимчалар қилган, оқибатда "Китоб ул-масолик вал-мамолик" — машҳур географик асар юзага келган. Китоб ичига турли хариталар илова қилинган, бу хариталар мажмуи фан тарихида "Ислом атласи" номи билан машҳур.

АБУ ЗАЙД

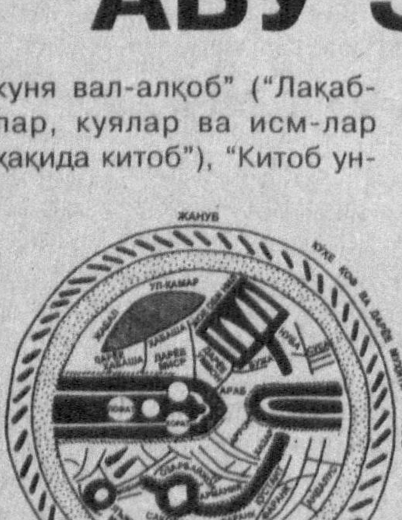

Абу Зайд тузган дунё харитасининг ўзбекча таржимаси

ТАКЛИФ ВА МУЛОҲАЗАЛАР

Аввало Ўзбекистон миллий энциклопедияси 1-жилдининг нашр этилиши халқимиз ва мамлакатимиз тарихида, маданий, илмий, адабий, қолаверса, сиёсий ҳаётимизда муҳим воқеалардан бири эканлигини таъкидламоқ керак. Бу минглаб кишилар — синчков муаллифлар ва фидойи ходимлар машаққатли меҳнатининг самарасидир.

Ёзувчилар ҳақида берилган мақолаларнинг аксарияти баланд илмий савияда, содда ва жонли ёзилган. Мақолаларнинг ҳажми ҳам ўша ёзувчиларнинг адабиётдаги ўрни, мавқеига мос. Масалан, Абдулла Қаҳҳорга бир саҳифа, Абдулла Қодирийга қарийб уч саҳифа жой берилган. Кўплаб бошқа шоир ва ёзувчиларнинг ҳаёти ва ижоди ҳақида ҳам мухтасар маълумот берилган.

Қомусда адабиёт, адабий муҳит, адабий тил, адабий-маданий мерос, адабиёт назарияси, адабиётшунослик сингари талай терминларнинг аввалги қомусдан фарқли ўлароқ, тамомила миллий материалга асосланиб ёзилганлиги аҳамиятлидир.

Хуллас, қомус, ундаги материаллар ҳақида кўп илиқ гапларни айтиш мумкин. Лекин, кейинги жилдларни янада сифатлироқ нашр этиш учун айрим мулоҳазаларимиз бор. Жаҳондаги бошқа қомуслар тажрибаларидан келиб чиққан ҳолда мақолалар остида иложи борича муаллифлар, фойдаланилган адабиётлар номини кўрсатган маъқул. Бу маъсулият иш сифатининг ошишига олиб келади.

У. НОРМАТОВ, Р. ИНОҒОМОВ,
Ўзбекистон Миллий университети профессорлари

АМИР ТЕМУР БОҒЛАРИ

АМИР ТЕМУР БОҒЛАРИ – Амир Темур Самарқанд атрофида бунёд эттирган боғлар. Амир Темур боғлари хусусидаги дастлабки маълумотлар ўтмиш тарихчилари, шоирлари, сайёҳлари асарларида учрайди. Шунингдек, Амир Темур боғлари ўрта асрлар рассомлари миниатюраларида ҳам тасвирланган.

Амир Темур боғлари тузилишига кўра 2 турга бўлинган: 1) чорбоғлар – геометрик (тўртбурчак, тўғри тўртбурчак) шаклда бўлиб, ҳар томони тахминан 1 км масофага чўзилган. Саҳнидан ўтган ариқлар уларни тенг 4 қисмга ажратиб турган. Атрофидаги баланд пахса деворларнинг ҳар бурчагида минора бўлган. Марказда сарой жойлашган. Бундай боғларнинг дарвозалари шаҳар тарафга қаратиб қурилган; 2) тузилиши геометрик шаклда бўлмаган, табиий дарахтзор ва чакалаклар бағрида барпо этилган боғлар. Бундай боғлар ҳукмдор шикор (ов) қилиши учун мўлжалланган бўлиб, асосий қисми табиий, қўл теккизилмаган ҳолда сақланган. Уларнинг кичик бир қисмигагина дам олиш учун сарой, кўшк ва чодирлар қурилган, ҳовузлар қазилиб, фавворалар ўрнатилган. Бу турдаги боғларнинг ўсимлик ва ҳайвонот дунёси ниҳоятда бой бўлган.

Амир Темур боғларидан энг машҳурлари қуйидагилар:

Боғи Баланд. Амир Темур Самарқанднинг шимолидаги Чўпонота мақбараси яқинида набираси (Мироншоҳнинг қизи)га атаб қурдирган. Уни барпо қилишда Озарбайжон ва бошқа мамлакатлар боғчилик санъати усталари ҳамда меъморлари қатнашган. Боғ ўртасида Табриз оқ марморидан қурилган ҳашаматли қаср бўлиб, унинг атрофидаги узумзор, анжирзор ва олмазорлар боққа гўзал бир тароват бахш этиб турган.

Боғи Беҳишт. Амир Темур Самарқанднинг ғарбида суюкли хотини Туман оға (Хайруннисо)га атаб қурдирган (1378). Ёзма манбаларда "Боғи Жаннат" номи билан аталади. Тарихчи Шарафуддин Али Яздийнинг ёзишича, боғ ўртасида атрофи хандақ билан муҳофаза этилган сунъий тепалик устида Табриз оқ мармаридан қурилган ҳашаматли сарой бўлган. Саройга бир неча кўтарма кўприклар орқали кирилган. Саройнинг бир тарафида ҳайвонот боғчаси ҳам бўлган.

Боғи Давлатобод. Амир Темурга Ҳиндистон юришидан қайтган куни (1399й. 22 апрель) ҳадя қилинган. Археологик тадқиқотлар (И.А.Сухарёв, 1936 ва Ў.Алимов, 1967) га кўра, у Самарқанддан 13 км жанубда, Катта Ўзбекистон трактининг чап томонида бўлган. Амир Темур бу боғда зафарли юришлардан қайтгач, дам олган, тантанали маросимлар ўтказган, элчиларни қабул қилган. Археологик қазилмалар натижасида боғнинг 1350х900 м майдонни эгаллагани, атрофи баланд пахса девор билан ўралгани ва унда ариқлар, 4 ҳовуз (бири 62х28 м, иккитаси 25х25 м, яна бири 32х32 м) ҳамда сарой (пойдевори 70х70 м) бўлгани аниқланди. Сарой сунъий тепа (баландлиги 12 м) устига қурилган, атрофи хандақ (эни 20 м) билан ўралган. Унга 2 та кўтарма кўприк орқали кирилган.

Боғи Дилкушо (кўнгил очувчи боғ). Амир Темур хотинларидан бири – Тўқалхоним шарафига қурдирган (1397). Самарқанддан 5 км шарқда, Панжакент йўлининг ўнг томонида (қад. Ҳиндувон қишлоғи ўрнида) жойлашган. Ҳар тарафи 900 м узунликдаги баланд пахса девор билан ўралган, 4 дарвозаси, марказида ҳашаматли сарой жойлашган. Сарой уч қаватли бўлиб, ҳар қаватида фаввора отилиб турган. Сарой деворларига Амир Темур олиб борган урушлардан лавҳалар чизиб қўйилган. Амир Темур Испания элчиси Руи Гонзалес де Клавихони ана шу боғда қабул қилган. Бу боғ ўрнида ҳозир Дилкўшо қишлоғи жойлашган.

Боғи Жаҳоннамо (Жаҳон кўзгуси). Амир Темур Самарқанддан 7 фарсах (42 км) нарида, Зарафшон тоғи этагида қурдирган (1398). Унда сарой ва қалъа бўлган. "Зафарнома"да ёзилишича, бу боғнинг ҳудуди бениҳоят катта бўлиб, йўқолиб қолган от 6 ойдан сўнг топилган экан.

Боғи Майдон. Амир Темур Самарқанднинг шимолида, Чўпонота тепалиги этагида қурдирган. Тарихий манбаларга қараганда, боғда ҳашаматли бир айвон (кўшк) ва қимматбаҳо тошлардан ясалган тахт бўлган. Мирзо Улуғбек бу боғни янада обод қилган. Бобур шу ҳақда бундай деб ёзади: "Бу боғнинг ўртасида (Улуғбек) бир олий иморат қилибдур. Чил(қирқ) сутун дерлар, ду (икки) ошёна (қават), сутунлари тамоми тошдин. Бу иморатнинг тўрт буржида тўрт минордек буржлар қўпорибтурларким, юқориға чиқар йўллар бу тўрт буржиндур. Ўзга тамом ерларда тошдин сутунлардир. Баъзини морпеч хиёра (бурама, кўпқиррали) қилибдурлар. Юқориги ошёнанинг тўрт тарафи айвондир, сутунлар тошдин. Ўртаси чордара уйдир. Иморат курсисини тамоми тошдин фарш қилибдирлар". Бу боғ ўрни ҳозир ҳам Боғи Майдон деб аталади.

Боғи Нав (Янги боғ). Амир Темур Самарқанднинг жанубида қурдирган (1404). Лолазор қишлоғи ўрнида жойлашган. Бу боғ тўртбурчак шаклда бўлиб, атрофи баланд пахса девор билан ўралган, ҳар бурчагида минора қад кўтариб турган. Марказида бошқа боғлардагига нисбатан каттароқ қаср, унинг олдида ҳовуз бўлган.

Боғи Чинор. Амир Темур Самарқанднинг шарқида (Конигилнинг жануби-ғарб тарафида, ҳозирги "Кўш тамғалик" тепалиги ўрнида) барпо қилдирган (1404). Унда чинорлар кўп бўлган. Марказида хочсимон тарҳли сарой жойлашган.

Боғи Шамол. Амир Темур 1397 йилда набираси (Мироншоҳнинг қизи)га атаб қурдирган. Самарқанднинг ғарбида бўлган. Ундаги сарой тўртбурчак шаклда бўлиб, ҳар томони 1500 қадамни ташкил қилган. Деворларига мармар қоплатиб, саҳни қора ёғоч ва фил суягидан ишланган. Бу боғ жойлашган ҳудуд ва у ердаги ариқ ҳозир ҳам "Боғи Шамол" деб аталади.

Самарқанд атрофида булардан ташқари яна бир қанча боғлар бўлган. Чунончи, Боғи Бўлду, Боғи Зоғон, Боғи Нақши Жаҳон, Боғи Амирзода Шоҳрух, Боғча, Боғи Дилафрўз, Боғи Шерон, Гулбоғ, Лолазор, Бедана қўруғи, Чумчуқлик, Ғозхона ва б. шулар жумласидандир. Амир Темурнинг боғ қуриш анъанасини темурийлардан Шоҳрух, Улуғбек, Бобур ва бошқалар ҳам давом эттиришган.

Ўктам АЛИМОВ

АБСУРД ДРАМА, абсурд театр, ғайримантиқий театр – драматургиядаги оқимнинг шартли номи. 50–60-йилларда оқим тарафдорлари инсон ҳаёти маъносиз, мавҳум деган нуқтаи назарни илгари суради. Улар фикрича, инсон ҳатто нима учун яшаётганини ҳам англаб етолмайди, у доимо ёлғон бурч, ёлғон ахлоқ, ёлғон муносабатлар қурбони бўлаверади. Абсурд драма асосчиси ва назариётчиси С. Беккетнинг "Годонинг кутилиши" (1952) фожиали комедиясида Вламидир ва Эстрагон ташландиқ йўлда учрашиб қолишади, асар давомида иккаласи ҳам Годони кутиб ўтиришади. Асарда бошқа воқеа йўқ. Годо балки бойликдир, балки бахтдир, балки ўлимдир? Асарда бу ҳақда ҳеч нарса дейилмайди, ундан чиқадиган хулоса шуки, инсон ҳаёти ҳам Годони кутиш каби ёлғон, мавҳум, маънисиз умидларга тўла. Узоқ вақт Абсурд драма намояндалари асарига қуруқ сафсата деб қараб келинди, бироқ 70-йилларга келиб, улар давр олдига қўйган муаммолар долзарб эканлиги аён бўлди.

Абсурд драма оқими театр, драматургияга саҳна шарт деган тушунчани олиб кирди, уни назм ва насрдаги илғор анъаналар билан мослаштирди, театр, саҳна ҳақидаги тасаввурларни бир қадар янгилади, унга замонавийлик бағишлади.

АЛЛА

АЛЛА – 1) болани ухлатиш жараёнида яккахонлик услубида айтиладиган қўшиқ. Ўзбек, уйғур ва тожик халқлари орасида Алла номи билан юритилади. Одатда оддий куйлар билан, баъзида речитатив тарзда, бешик ёки беланчакни тебратиш суръатига мос равишда ижро этилади. Матни, асосан, тўртлик; ижро услуби эркин, бадиҳагўй. Алла онанинг болага бўлган меҳр-муҳаббати, умид ва орзулари, яхши ният ва тилакларини англатиш билан бирга руҳий кечинмаларини ҳам ифодалайди. Шу боис баъзи Алла намуналари йиғи оҳангларига яқин бўлади; 2) бешик тўйи жараёнида бешикни олиб кираётган аёллар томонидан айтиладиган қўшиқ. Ижро хусусиятлари байрамона маросим кайфиятига мос; тантанавор доира усули жўрлигида куйланиши мумкин; 3) Ўзбекистоннинг баъзи ҳудудларида Алла номи билан айтиладиган маросим қўшиқлари. Мас., Бухоро вилояти Олот ва Қоракўл туманлари ҳамда Хоразмда дафн маросими жараёнида навбат билан аёллар (ёки махсус чақирилган аллачи-гўянда, халфа) томонидан бадиҳа услубида айтиладиган қўшиқ ва бошқалар. Айрим тахминларга кўра, Алла номи "Аллоҳ" сўзидан келиб чиқиб, Яратгандан чақалоқни ўз паноҳида асрашни илтижо қилишга нисбат билан боғлиқ. Анъанавий Алла хусусиятларидан ўзбек бастакорлари (Т.Жалилов, Ю.Ражабий, Ф.Содиқов) ва композиторлари (А.Муҳамедов, И.Акбаров, С. Юдаков) ижодий фойдаланишган.

Ад.: Алавия М. Ўзбек халқ маросим қўшиқлари, Т., 1974; Романовская Е. Статьи и доклады. Записи музыкального фольклора Т., 1959; Турсунов Н. Бухоро удумлари. Т. 1994.

Саҳифани Алиназар ЭГАМНАЗАРОВ тайёрлади

Андижон шаҳридаги Бобур миллий боғи

Ислом маърифати

НАСАФЛИК АЛЛОМАЛАР

Боши 1-бетда

Али, Талҳат, Аз-Зубайр ҳам вақф мулки ҳақида васият қилганлар. Бинобарин, ана шу зотлардан кейин ким ҳам янги фатво чиқариши мумкин, — дея ўрнидан туриб чиқиб кетган.

Шундан сўнг Ал-Лайс халифа Ал-Маҳдийга хат йўллаган. Насафийни қозиликдан бўшатиш хусусида халифадан амру фармон келгач, у эгаллаб турган лавозимидан озод этилган.

НАЖМИДДИН УМАР АН-НАСАФИЙ

Унинг тўлиқ исми Абу Ҳафс Нажмиддин Умар ибн Исмоил ибн Муҳаммад ибн Али ибн Луқмон бўлиб, марвлик муаррих Абу Саъд ас-Самъонийнинг (1113-1167) ёзишича, у 461 ёки 462 ҳижрий (1068-1069) йили Насаф (ҳозирги Қарши) шаҳрида туғилган. Шу боисдан асосан Ан-Насафий, сўнгра узоқ муддат Самарқандда яшаганлиги учун баъзан Ас-Самарқандий тахаллуси билан аталган. У ёшлигидан илму ирфонга ғоят қизиқиб, ўз даврининг кўпгина уламою фузалолардан таълим олиб, замонасининг етук адиби, муфассири, ҳадис ва фиқҳавза олими даражасига етишган. Нажмиддин ан-Насафийнинг шогирдларидан бири, марғилонлик буюк аллома Бурҳониддин ал-Марғиноний машҳур "Ал-Ҳидоя" асарида Нажмиддин Умарнинг: "Мен пайғамбар алайҳиссалом ҳадисларини беш юз эллик устозга таяниб ривоят қиламан деганини ўз қулоғим билан эшитганман", — деб ёзиши бу фикримизга далилдир. Эҳтимол, устозларининг кўплигидан ҳам Ан-Насафий ўзининг "Таъдод аш-шуйух ли-Умар" ("Умар ан-Насафий устозларининг умумий сони") номли махсус рисоласини яратиб, уларнинг исм-шарифларини бирма-бир санаб ўтган. Сурриялик олим Хайриддин аз-Зириклийнинг ёзишича, Нажмиддин ан-Насафий фиқҳ, ҳадис, тарих, тафсир, адабиёт ва тилга оид юзга яқин асар яратган. Немис шарқшуноси Карл Брокелманнинг таъкидлашича, Ан-Насафий асарларидан ўнтаси бизгача етиб келган. Тошкентлик йирик арабшунос, марҳум П.Г.Булгаков Ўзбекистон Фанлар академияси Абу Райҳон Беруний номидаги Шарқшунослик институти қўлёзмалар хазинасида Ан-Насафийнинг "Матлаъ ан-нужум ва мажмаъ ал-улум" номли асарининг нодир қўёзмаси сақланаётганлигини аниқлаганди. Ан-Насафийнинг муҳим илмий мероси жумласидан ҳадисларга бағишланган "Ал-Жомеъ ас-сағийр" ("Кичик тўплам"), "Ал-Ақоид", фиқҳий истилоҳларга бағишланган "Тилбат ат-талаба", "Қайд ал-авобид" каби асарларини кўрсатиш мумкин.

Нажмиддин ан-Насафий ҳам хорижий юртларга сафарлар қилган. У Бағдодда ҳадис илмидан дарс берган. Маккаи Мукаррамани зиёрат қилиб, ҳаж ибодатини адо этган. Нажмиддин ан-Насафийнинг илмий салоҳияти, унинг довруғи бутун Мағрибу Машриққа тарқалгач, узоқ ўлкалардан унинг ҳузурига кўплаб илм толиблари келганлиги ҳақида манбаларда аниқ маълумотлар бор. Масалан, узоқ Африканинг Мағриб мамлакатидан Абу Ҳорун Мусо ал-Ағматий ал-Қаҳтоний исмли олим келиб, Самарқандда — унинг уйида яшаб, бир муддат ундан таълим олади. Устоз ва шогирд ўртасида илиқ, самимий муносабат туғилиб, натижада Ан-Насафий ўз шогирдига атаб "Ужолат ан-Нахшабий лизайфиҳи-л-мағрибий" ("Мағриблик меҳмони учун ал-Нахшабий шошилинч ёзган китоби") номли асарини битади.

Маълумки, ҳадис илмининг султони, буюк ватандошимиз Имом Бухорийнинг "Саҳийҳ ал-Бухорий" номли машҳур ҳадислар тўпламига юзга яқин шарҳлар битилган. Нажмиддин ан-Насафий ҳам буюк муҳаддиснинг асарига бағишлаб "Китоб ан-нажоҳ фи шарҳ ахбор ас-сиҳаҳ" номли мукаммал шарҳ ёзган. Шубҳасиз, Нажмиддин ан-Насафийнинг "Ал-Қанд фи зикри уламои Самарқанд" ("Самарқанд олимлари зикрида қанддек (ширин) китоб") асари унинг ижодида ғоят муҳим ўрин эгаллайди. Аммо кўп илмий адабиётларда Ан-Насафий ушбу асарининг арабча асли бизгача етиб келмагани қайд қилинганди. Тадқиқотчиларга Ан-Насафийнинг мазкур асаридан унинг шогирди — Муҳаммад ибн Абдужалил ас-Самарқандий томонидан ғоятда қисқартирилиб (асарнинг арабча асли, олим Хайриддин аз-Зириклийнинг ёзишича, йигирма қисмдан иборат бўлган) бажарилган форсий таржимаси "Қанд" ёки "Қандия" номлари билангина маълум эди, холос. Тошкентдаги Шарқшунослик институтида сақланаётган бир неча қўлёзмаси эса "Қандийаи хурд" ("Кичик Қандия") номи билан аталади. Унинг 1906 йили шарқшунос олим В.А.Вяткин томонидан бажарилган русча таржимаси Самарқандда босилган. Лекин асарнинг арабча асли, гарчанд бир қадар ноқис ҳолда бўлса-да, Франция ва Туркиядаги қўлёзмалар хазиналарида сақланаётгани ҳам баъзи олимлар томонидан қайд этилган эди. Ҳозирги вақтда Саудия Арабистонида истиқомат қилаётган ватандошимиз олим Назар Муҳаммад ал-Форйобий томонидан 1992 йили "Ал-Қанд фи зикри уламои Самарқанд" асари илмий тадқиқ этилиб, Саудияда нашр қилинди. Диёримизда яшаган мингдан ортиқ уламою фузалоларнинг ҳаёти ва фаолиятини ўзида мужассам этган ушбу асар муҳим илмий аҳамиятга эгадир. Уни ўзбек тилига таржима қилиб, нашр этиш олимларимиз олдидаги муҳим вазифалардан ҳисобланади. Нажмиддин ан-Насафий 537 ҳижрий йили (1142 йил, 9 декабрда) Самарқандда вафот этган.

АҲМАД АН-НАСАФИЙ

У Нажмиддин ан-Насафийнинг ўғли, асли насафлик бўлиб, Самарқандда узоқ йиллар яшаган ва "Ал-Мажд" (шон-шавкатли) лақаби билан машҳур бўлган.

Аҳмад ан-Насафий тарихчи Абу Саъд ас-Самъоний ёзишича, 507 ҳижрий (1114 мелодий) йили таваллуд топган, ҳадис, фиқҳавза ва бошқа илмларни, энг аввало, ўз отаси Нажмиддин Умар ан-Насафийдан ва ўша пайтда Самарқандда бўлган кўпдан-кўп уламою фузалолардан олган, ўз даврининг етук фақиҳ, муҳаддис, ваъзхонларидан, хулқ-атвори комил фозиллардан ҳисобланган. У қирқ ёшга етгач, яъни 547 (1154 мелодий) йили муқаддас ҳаж зиёратини ният қилиб Самарқанддан чиқади, сафари давомида Марв, Нишопур шаҳарларида ҳам тўхтайди. Лекин йўлда хавф-хатар кучли бўлганлигидан ниятига етишолмай, ўз юртига қайтади.

Муаррих Ас-Самъоний ёзишича, у 1156 йили Самарқандга келганда Аҳмад ан-Насафийни учратган. Улар икковлари дўстона, яқин муносабатда бўлишган. Аҳмад ан-Насафий Ас-Самъонийга керакли барча китобларию қайдномаларини топиб бериб, катта ёрдам кўрсатган, уни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаган. Ўша 1156 йили Аҳмад ан-Насафий яна ҳаж зиёратини ният қилиб Бухорога келган эди, деб ёзади Ас-Самъоний. Шундан кейин у сафарини давом эттириб Бағдодга боради ва у ерда икки ой истиқомат қилгач, Маккаи Мукаррама томон равона бўлади. Ҳаж ибодатини адо этгач, ватанига қайтишда ҳам Бағдодда атиги бир неча кунгина тўхтайди. Чунки ўша пайтда халифа Ал-Муқтадий билан салжуқийлар султони Муҳаммадшоҳ ўртасида шиддатли урушлар кетаётган эди. Шу боисдан Аҳмад ан-Насафийга Бағдодда узоқ қолишга тўғри келмади. У ўз шериклари билан шаҳардан чиқиб ватани томон жўнайди. Бистомдан ўтгач, карвонга бир тўда қароқчи йўлтўсар ҳужум қилади. Йўлтўсарлар карвондан етмиш кишидан ортиғини ўлдирадилар, мол-мулкларини талайдилар. Шулар жумласидан бир қанча уламолар, худо раҳмат қилгур Ал-Мажид ан-Насафий ҳам, қатл этилади.

Ас-Самъоний ёзишича, Аҳмад ан-Насафий ва унинг отаси Нажмиддин ан-Насафий машҳур "Ал-Ҳидоя" асарининг муаллифи Бурҳониддин ал-Марғиноний етук устозларидан саналганлар ва унга ўз асарларидан фойдаланиш учун ижозат берганлар...

Убайдулла УВАТОВ,
Тошкент Ислом университети Исломшунослик илмий-тадқиқот марказининг бош илмий ходими

Абдурашид АБДУҒАФУРОВ

"... ХУШРОҚ ДУРУР ОЗОДЛИҒ"!

Ваҳки, умрум барча зоеъ бўлди эл коми била,
Бодаи ноб ўрнида хуноба ошоми била.
Кимса юз йил комронлиқ қилса, билким, арзимас,
Даҳр аро бир лаҳза бўлмоқлиқ биров коми била.
Заҳрни ўз коми бирла ичса ондин яхшиким,
Ичса ҳайвон шарбатин нокомлиғ жоми била.
Юз дил ором айлагандин равза, ҳибси яхшироқ —
Бўлмоқ ўз вайрони ичра кўнгли ороми била.
Қушқа юнг маскан аро хушроқ дурур озодлиғ,
Бўлғонидин банд аро сайёд ипак доми била.
Бўлмоқ итлар мунъими тан тўъма айлаб, яхшироқ —
Танни қилғунча самин нокаслар инъоми била.
Жоҳу маркаб бирла, эйким, бормадинг мақсад йўлин,
Қатъ ўлур бетўшалиғ зоди фано гоми била.
Эй Навоий, ҳузн ила ўткар қорилиғ меҳнатин,
Чун йигитлик борди айшу ишрат айёми била.

Навоий гулшани

Бевосита муаллиф "мен"и тилидан битилган бу ғазал шоирнинг ўрта ёшлик йиллари ижодига мансуб бўлиб, айрим байтларида шахсий ҳаёт лавҳаларига ишораларни кўриш мумкин. Ғазал илк бор 1470-йиллар охирларида Навоийнинг ўзи тузган биринчи расмий девони "Бадоеъ ул-бидоя" таркибида учрайди. Баъзи байтлар мазмунига кўра, ғазал шу девонни тузиш арафасида, яъни 1478 — 79 йиллари ёзилган, деб тахмин этиш мумкин. Гап шундаки, ғазалнинг бир неча ўрнида умр ўтганлиги, йигитлик даври тугаб, қариликка юзлангани тўғрисида сўз боради. "Хазойин ул-маоний" мажмуасини тартиб беришда Навоий ғазални "Наводир уш-шабоб" девонига киритади.

Фалсафий мазмунда битилган биринчи байтдаёқ чуқур ижтимоий моҳият бадиий ифодасини топган:

Ваҳки, умрум барча зоеъ бўлди эл коми била,
Бодаи ноб ўрнида хуноба ошоми била.

Аввало, бутун ғазалдан, жумладан, келтирилган матлаъдан элу юрт манфаатлари йўлида жонини фидо қилиб қайғурган улуғ ШАХС қиёфаси — муаллиф "мен"и яққол гавдаланиб туради. Байт мисраларидан Ҳусайн Бойқаро берган кенг имтиёзлардан фойдаланиб, барча имкониятларини халқ манфаатларига бўйсундирган, эл ташвишлари билан яшаган ШАХСнинг бу йўлдаги хайрли интилишлари кутилган натижа бермаганидан, орзу-умидлари ушалмаганидан ачиниб, афсус-надомат чекиши бўртиб юзага чиқади.

Биринчи мисра бошидаги "ваҳки" хитоб-ноласи ғазалхон диққатини дарҳол ўзига тортади. Бутун ғазал давомида форсча "ком" сўзи бир неча бор, ҳатто икки байтда қофия ўрнида келади. Таъкидлаш лозимки, бир ғазалда қофиянинг такрорий ишлатилиши Навоий ижодхонасида камдан-кам учровчи ҳодиса. Афтидан, шоир ўз ғоявий ниятини ифодалашда бу пурмаъно сўз жуда мувофиқ тушади, деб ҳисоблаган. Биринчи мисрадаги "эл коми" бирикмаси маъно жиҳатидан кенг қамровли бўлиб, халқ ва мамлакат, кўпчилик манфаатлари, мурод-мақсадлари мазмунини ифодалайди. Иккинчи мисра биринчиси билан мантиқан мустаҳкам боғлиқ. Сўзма-сўз таржимада "тоза, тиниқ май" маъносидаги "бодаи ноб" мисрада рамзий маънода қўлланган бўлиб, қилинган саъй-ҳаракатдан кутилган самаралар мазмунини ифодалайди. "Хуноба ошоми" эса сўзма-сўз "қонли ёш ичимлиги"дир ва бу бирикма ҳам рамзий маънода қўлланган бўлиб, яхши ниятдаги меҳнатнинг "зоеъ" кетганига шамаъ қилади.

Ғазал яхлитлигича ҳаётнинг аччиқ-чучукларини тотган донишманд ШАХС тажрибаларидан хулоса тарзида битилган. Шу боис унда панд-ўгитлар ҳам, ижтимоий-фалсафий таъкидлар ҳам, огоҳликка даъват ҳам сезиларли ўрин тутади. Жумладан, мана бу байтда ўз хоҳиш-ихтиёри ва эрки билан ҳатто заҳар ичиш оби "ҳайвон" — тириклик "шарбати"ни нокомлик жоми билан ичгандан афзал, дейилади. "Жоми нокомлиғ" бирикмаси кўчма маънода бўлиб, ҳаром-хариш йўл билан ўтадиган айшу ишратга ишорадир:

Заҳрни ўз коми бирла ичса ондин яхшиким,
Ичса ҳайвон шарбатин нокомлиғ жоми била.

Кейинги байт ҳам худди шу катта ижтимоий мазмунни бошқача тарзда, ўзгача ҳаётий далиллар билан қиёсан, жуда равшан ифодалайди. Асли арабча сўз бўлган "равза" — мазмунан "вайрона"нинг зидди, акси. У боғу гулшанни ҳам, айни замонда, жаннатни ҳам билдириб келади. Шоир тазод бадиий санъатидан фойдаланиб, дилга ором берувчи, аммо эрксиз, боғу бўстон роҳатидан ўз вайронасида дилга яқин кишиси ("кўнгли ороми") билан "ҳибс" — зиндон "яхшироқ" деган ўгит-таъкидни ғазалхон онгига етказади:

Юз дил ором айлагандин равза, ҳибси яхшироқ —
Бўлмоқ ўз вайрони ичра кўнгли ороми била!

Чуқур ижтимоий мазмун билан йўғрилган бу ғазалда, шарҳ этилган байт мисолида ўз маконига, туғилиб-вояга етган қадрдон масканга бир умр садоқатда бўлиш ғояси ҳам олға сурилганини қайд этиш лозим. Мана бу байтда ҳам шу муҳим ғоя соф ҳаётий лавҳа воситасида шахс эрки, ҳуқуқи оҳанглари билан уйғун ҳолда бадиий ифодаланган. У олтин қафас ва ундаги тўкин ҳаётдан кўра Булбул ва Кабутар учун ўз ватани — тиконли ошён, вайрона уя афзал эканлиги ҳақидаги Навоийнинг машҳур рубоийси ва "Хамса"даги ҳикоят ғояси билан тўла оҳангдош. Шарҳланаётган ғазалдаги эрксевар қуш учун ҳам қўпол юнг ва хас-хашакдан қилинган ўз уйчаси, озодлик шоҳона ҳаёт ва тутқунликдан афзал. Байтда шоир яна тазод санъатига мурожаат этади ва икки бир-бирини инкор қилувчи тушунчаларни ("юнг маскан" — "ипак доми"; "озодлик" — "банд аро") ўзаро зид қўйиш ва бирини рад этиб, иккинчисини маъқуллаш, тасдиқлаш ("хушроқ дурур!") орқали эрк, озодлик ғоясининг фавқулодда ёрқин очилишига эришади:

Қушқа юнг маскан аро хушроқ дурур озодлиғ,
Бўлғонидин банд аро сайёд ипак доми била!

Бу шоҳ байт Навоийнинг умумшеъриятида ШАХС эрк-ҳуқуқи, озодлик ва ҳур ҳаёт мадҳи ҳамда она маскан — Ватанга садоқат ғояларини тараннум этувчи намуналар қаторидан ўрин олади.

Ғазалнинг кейинги байтида яна ахлоқий мавзу кўтарилади, панд-ўгит аниқ эшитилади. Халқ мақол-маталлари руҳида битилган бу байтда паст-каш, разил кишиларнинг инъоми билан танни семиртиргунча, яъни ҳаром кун кўргандан ўз танасини итларга ем қилмоқ яхшироқ, дейилади:

Бўлмоқ итлар мунъими тан тўъма айлаб, яхшироқ —
Танни қилғунча самин нокаслар инъоми била!

Ғазалнинг кейинги байтида мавзу яна янгиланади. Унда тасаввуфий мазмун тасаввуфий оҳанг ва рамзларда талқин этилган. Шунинг учун ҳам айрим ибораларга юклатилган маъноларни очиш зарур кўринади.

Биринчи мисрадаги "жоҳу маркаб"нинг луғавий маъноси молу мулк, мансабу мартаба ва йўловчи учун зарур улов (яъни от, туя, эшак каби). "Эйким", бу — "мақсад йўли"га отланган кимса, йўловчи. Иккинчи мисрадаги "бетўша" — "бетўшалиғ" — йўл учун озиқ-овқатсиз, яъни етарли тайёргарсизлик маъносида. "Зод" — озиқ-овқат, руҳий озуқа ва у "фано гоми" — ўзликдан кечиб покланиш қадами, Оллоҳ лутфига эришиш имкони тушунчаси билан мантиқий алоқада. Шу тариқа, байтда таъкидланадики: улуғ "мақсад йўли"га бойлигу мартаба ва оддий улов воситасидагина "бетўшалиғ"да — тегишли руҳий тайёргарликсиз етиб бўлмайди; фақат "зоди фано гоми" билан бу мураккаб йўл "қатъ ўлур", яъни босиб ўтилади:

Жоҳу маркаб бирла, эйким, бормадинг мақсад йўлин,
Қатъ ўлур бетўшалиғ зоди фано гоми била!

Ғазалнинг панд-ўгит руҳидаги якунловчи байти муаллифнинг ўзига хитоби шаклида. Арабча "ҳузн" сўзи "қайғу, ғам, ҳасрат"; "меҳнат" эса машаққат, қийинчилик, азоб-уқубат маъносида. Мумтоз шеъриятда бу сўзлар қарилик мавзуидаги деярли барча ғазалларнинг асосий рамз-тимсоллари бўлган. Шарҳланган ғазалнинг сўнгги байти мазмуни ҳам ўша анъанавий ғазаллар руҳида. Айни замонда, уларга хос бўлган ўтган умрга ачиниш, фиғон чекиш кўринмайди, аксинча, юзланган ҳолатга тан бериш, кўникиш оҳанглари аниқ эшитилади:

Эй Навоий, ҳузн ила ўткар қорилиғ меҳнатин,
Чун йигитлик борди айшу ишрат айёми била.

Биз юқорида ғазалнинг бир байтидан бошқа барча байтларини, қисқача шарҳлашга ҳаракат қилдик, улуғ шоирнинг ғоявий ниятини белгилашга ва бадиий маҳоратини очишга интилдик. Айтиш жоизки, ғазалнинг ғоявий-бадиий қиммати бу айтилганлар билан чекланмайди. Навоийнинг бутун ижоди учун хос бўлган чин инсонпарварлик, халқпарварлик ғоялари, шахсий танпарастлик ва худбин интилишлардан элу юрт ташвишини, кўпчилик манфаатларини устун қўйишга даъват бу ғазалда ҳам гўзал ифодасини топган.

Ғазал матнида иккинчи байт ўрнида келган, моҳиятда эса шубҳасиз яна бир шоҳбайт даражасида бўлган мана бу мисраларда шоир ижодининг (ва таъкидлаш лозимки, амалий-ижтимоий фаолиятининг ҳам) ана шу бош йўналиши, таянч ўзаги бутун кўлами ва моҳияти билан юзага чиққан:

Кимса юз йил комронлиқ қилса, билким, арзимас,
Даҳр аро бир лаҳза бўлмоқлиқ биров коми била!!!

Инсонпарвар шоирнинг қатъий ишонч ва таъкидича ("билким!"), юз йиллаб элу юртга ҳокимлик қилиб, умрни айш-ишратда ўтказиш, саройу қасрларда шоҳона ҳаёт кечириш "бир лаҳза биров коми била" — ўзгалар, муҳтожлар манфаати, мурод-истаклари йўлида бўлмоқликка тенг кела олмайди. Улкан ижтимоий мазмунни халқ ҳикматлари юксаклигида ихчам ва лўнда ифодаловчи бу байт ғазалдан уч-тўрт йил кейин ёзилган "Ҳайрат ул-аброр" достонидаги машҳур:

Одамий эрсанг демаким одамий
Оники, йўқ халқ ғамидин ғами —

байти билан ғоя жиҳатидан тўла ҳамоҳангдир.

Бобур "Рисолаи аруз" асарида рамал баҳрининг вазнлари ҳақида сўз борганида, мисол тариқасида, ғазалнинг 1-, 2-, 3- ҳамда якунловчи байтларини келтирадики, бу унинг ўша вақтлардаёқ кенг тарқалганини, шеърият билимдонлари назарига тушганини кўрсатади.

Навоийнинг бу пурмаъно ва бадиий баркамол ғазали кейинги асрлар адабиётимизда халқпарварлик ғояларининг тобора кенг ишланишига таъсир кўрсатди. XIX асрнинг улуғ шоири Огаҳийнинг ғазалга тахмис боғлагани ҳам унинг катта шуҳратини тасдиқлайди.

ШИРИН МЕЛИЕВА

Театр санъати ривожига муносиб ҳисса қўшган кекса санъаткор, Ўзбекистон халқ артисти Ширин Мелиева 80 ёшида вафот этди.

Ширин Мелиева 1921 йили Самарқанд вилоятининг Чимбойобод қишлоғида таваллуд топди. Унинг 60 йиллик ижодий фаолияти Мажидий номидаги Каттақўрғон шаҳар драма театри билан чамбарчас боғлиқдир. Санъаткор яратган Гулсара ("Гулсара"), Кимё ("Нурхон"), Майсара ("Майсаранинг иши"), Мастура сатанг ("Холисхон"), Нигора ("Ғунчалар"), Сурмахон ("Юрак сирлари"), Фармонбиби ("Келинлар қўзғолони"), Мартина ("Зўраки табиб"), Гулчеҳра ("Аршин мол-олон") каби образлар талқини ҳаётийлиги, романтик туйғуларга бойлиги, қаҳрамонлар ички кечинмаларини очишдаги рангбаранглиги, чуқур руҳий ҳолатлари билан диққатга сазовор эди.

Ширин Мелиеванинг театр санъатини ривожлантиришдаги хизматлари муносиб тақдирланди. Ижодкор "Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист", "Ўзбекистон халқ артисти" фахрий унвонларига сазовор бўлди. Биринчилар қатори Ватанимизнинг "Эл-юрт ҳурмати" ордени билан тақдирланди.

Истеъдодли санъаткор Ширин Мелиева ўзининг бетакрор образлари билан халқимиз қалбида яшаб қолади.

Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги "Ўзбектеатр" ижодий-ишлаб чиқариш бирлашмаси

АСЛ ДЕҲҚОН СИЙРАТ

Озод Ватан одами

Давоми. Боши 1-бетда

қисми ўзимиздан чиқади: узум, помидор-бодринг, қовун-тарвуз, мева-чева, пиёзу саримсоқ — даламиз баракаси. Асал ҳам бор...

Булар ғайратини аямай даласини обод қилаётган деҳқоннинг туз-насибаси.

Суҳбат асносида аён бўладики, Ғайбулла ака ҳаёти давомида қандай ишни қилиш тўғри келган бўлса — ҳаммасини уддалаб кетаверган.

— Э, болам, менинг қилмаган ишим қолмаган, — дейди. — Етимликда, ўгай она қўлида ўсганман. Қандай иш тўғри келса бажарганман. Чўпонлик, подачилик дейсизми, сувчилигу тракторчилик дейсизми, тирикчилик нимага буюрган бўлса — шуни қилганман. Бироқ ҳеч вақт кам бўлганим йўқ. Ана, ҳув далаларни қаранг, биридан иккинчисининг фарқи бор-а — бизнинг пайкалларимизда ҳосил бўлуқ, қўшни далаларда эса сал, сал эмас, анча-мунча авжи паст. Бўлмаса, у дала билан бу даланинг тупроқ, сув шароити бир хил. Сабаби оддий: менинг одамларим ерни ёлчитиб ишлайди, ўзлари ҳам ёлчийди. Экинни ёлчитиб ишламаган деҳқоннинг косаси оқармайди.

— Юз гектардан ортиқ ерингиз бор экан...

— Асли тўқсон саккиз гектар эди, ўтган йили қўшни қолоқ бригаданинг яна 28 гектар ерини ҳам бизга қўшиб беришди.

— Бу далалардан ҳаммадан юқори ҳосил, юқори даромад олаётган экансиз, бир йўла фермер бўлиб қўя қолсангиз бўлмайдими? — деб сўрайман.

— Йўқ, бўлмайди, — дея бош ирғайди у.

— Нега? Сиздай қаҳрамон деҳқонга ҳам фермер бўлишнинг ташвиши оғирми? — дейман. — Ахир, ҳозир фермерлик урф бўляптику. Ҳатто баъзи деҳқонман деб қўлига кетмон тутмаганлар ҳам бир амаллаб ер олиб, тадбиркорликни авж олдиришяпти. Сиз эса ҳалол, тажрибали деҳқонсиз...

— Аслида ўзимнинг ҳам фермер бўлиш орзуим йўқ эмас, — дея иқрор бўлади у. — Бироқ...

— Сиз ниманидир яшираётганга ўхшайсиз, — дейман. — Айрим жойларда маъмуриятчилар, таъмагирлар деҳқон эркига тажовуз қилиб, уларнинг хоҳишига қарши боришади...

— Бизда ундай эмас. Фақат хўжалигимизда аҳоли кўп, ҳаммаси меҳнаткаш деҳқонлар, ер илмини билишади. Ерда тер тўкиб, бола-чақа боқишади. Ер эса оз. Биргина менинг бригадамда қирқ-эллик киши тирикчилик ўтказади. Мен улар меҳнат қилаётган бутун далани ўзимга олиб, фермер бўлсам, одамлар нима дейди. Қўйинг уни, бизга тўғри келмайди, ука. Одамда, аввало, инсоф бўлиши керак. Инсофли одам бошқаларнинг кўзига тик боқа олади...

Мана унинг — қаҳрамон деҳқонимизнинг фикр-лаш тарзи, ҳаётга муносабати: "Одамларнинг кўзига тик боққанга нима етсин!" дейди. Назаримда, чинакам қаҳрамонлик — бу камтар, камсуқим одамнинг асл табиатида. Уни қаҳрамонликка тавсия этганларга ҳам тан бермай илож йўқ. Юртимизда, бободеҳқон халқимиз орасида аслида бундай асл деҳқонлар жуда кўп. Бироқ излаганда уларни топиш осонмас. Улар ҳа деганда кўзга ташланавермайдилар ҳам. Бир чеккада ўз ишини ҳалол, ҳеч нарсадан нолимай бажариб юравeрадилар. Шунинг учун биттаяримта уддабурон, ўзини кўз-кўзлаб, нақ пешонангдан чиқиб турганда, улар панада, сояда қолиб кетиши ҳеч гап эмас-да. Шундай чоғлар Ғайбулла ака сингари асл деҳқоннинг меҳнати рўёбга чиқаётганидан қувонмай бўладими?! Бу Истиқлолимиз шарофати. Юртбошимиз мана шундай асл ишбошиларни эъзозлаётганига, озодлик, ўз юртига эгаликнинг қадри мана шундай асл инсонларни рўёбга чиқаришда намоён бўлаётганига шукрона айтасиз!

Бугун истиқлолимиз боис қишлоқларга ҳам саноат, маиший хизмат ва маданият тармоқларининг кенг инфратузилмалари кириб келаётир. Шундай экан, аҳолининг асосий қисмини саноат иншоотларида ишлаб чиқариш билан банд этиш, бизда ҳам хориждагидек, деҳқончилик билан қишлоқда яшаётган дуч келган одам эмас, Ғайбулла ака сингари асл деҳқонлар шуғулланиши, жаҳон синовидан ўтган ва тараққиёт омили бўлаётган фермерликнинг янада кенгроқ ёйилишига имкон яратади.

— Ер умри бекор ўтмасин. У одамларни тўйдирсин, — дейди Ғайбулла ака. — Ернинг эгаси ким бўлмасин — фермерми, ижарачи ёки пудратчими, бу ҳақиқатни унутишга ҳаққи йўқ! Бу деҳқон учун ҳам, деҳқоннинг бошида турган хўжалик раҳбарию туман ҳокими учун ҳам қонун

бўлиши керак. Афсуски, ҳали кўп жойларда бунга эришганимиз йўқ. Ернинг умри бекорга ўтаётган, одамларга хизмат қилмасдан қаровсиз ётган жойлар кўп. Бугун фикрлайдиган одам буни унутмаслиги керак.

Мана қаҳрамонимизнинг жайдари фалсафаси.

...Ҳали қуёш ботмаган. Уфқда оловранг шафақ. Ложувард осмон қизғиш тус ола бошлаган кез дала ичидан елкасига енгил кетмончаларини ташлаб олган қиз-жувонлар бирин-кетин чиқиб келишади, баъзи бирлари шўх-шаддод — олдинроқда бир этак ўтни елкалаб ҳорғин қадам ташлаб бораётганларни қувиб етишади, гангур-гунгурлашиб, сўнг бирдан шодон қийқириқлари билан бу кўҳна заминга бетакрор гўзаллик ҳадя этиб, яна илгарилаб кетишади. Мен бу оддий ва айни чоғда сеҳрли қишлоқ манзараларига узоқ болалик йилларимни соғингандай ажиб бир энтикиш билан қараб қоламан. Ғайбулла ака пайкал ёнидаги полиздан ҳозиргина узиб чиққан қовунни эринмай тилимлаб кесаркан, яна суҳбатимиз ўз-ўзидан уланиб кетади.

— Муаммонинг энг каттаси — бу техника масаласи эди, — дейди у. — Президентимизга раҳмат, уни ҳам ҳал қилиб берди. "Ўзқишлоқхўжаликмашлизинг" компаниясига қарашли бўлинмалар энди лизинг шартномалари асосида энг замонавий техникаларни олишиб, уларни хўжаликларга, пудратчи, ижарачи, фермерларга қулай шартлар асосида бериб туришибди. Ҳозирги шароитда шу — энг қулай йўл. Бизнинг ширкат хўжалигимизнинг ўз "Магнум"лари ҳам бор. Навбати билан олиб ишлатамиз.

— Шу техникалардан фойдаланишнинг афзал ва мураккаб жиҳатлари нимада?

— Биз илгари иш унуми кам бўлса ҳам нисбатан арзонроқ техникаларга ўрганиб қолган эдик. — дейди Ғайбулла ака. — Энди замон ўзгаряпти. Бир умр ўша алмисоқдан қолган техникалар билан андармон бўлиб қололмаймизку. Янги техниканинг иши унумли. Унинг ўзига яраша афзаллигию инжиқлари ҳам бўлади-да. Масалан, сиз эски "Москвич"ни бемалол қишлоқнинг ўнқир-чўнқир йўлидан ҳам ҳайдаб кетаверасиз, "Жигули"нинг эса таги пастроқ — ўнқир-чўнқирга тегади, деб мундайроқ йўлда аяйсиз. Энди мана ўзимизнинг "Нексия"лар чиқди. Ким уни тупроқ йўлга ҳайдайди? Катта, текис йўлларда у манзилингизга аввалги машиналардан икки баробар тез етказади. Биз хориждан олган янги тракторлар ҳам ана шундай. Уларни қотиб ётган ерга солсангиз юза ағдариб кетади, плуглар ерга чуқур ботмайди. Ёки майдони яхшилаб текисланмай ғалла экилган жойга "Кейс"ларни солсангиз ўрим сифатига путур етади. Буни билган, қоидасига амал қилган деҳқоннинг кўнгли бутун, кайфи чоғ.

Янги техникадан катта унум билан фойдаланиш ҳақида Ғайбулла ака билан анча суҳбатлашдик. У бу борадаги тажрибалар хусусидаги фикрларини жамлар экан, эндиликда ўзимизда ҳам деҳқонбоп мини-тракторлар, турфа қишлоқ хўжалик техникалари ишлаб чиқариш йўлга қўйила бошлаганидан мамнунлигини изҳор этади: "Мен эртага ҳар бир деҳқоннинг ўз шахсий трактори бўлишига ишонаман ва шундай куннинг тезроқ келишини соғиниб яшайман!"

Биз деҳқон меҳнатига рақамлар тили билан баҳо беришга одатланиб қолганмиз. Зеро, рақамлар содда тилда борини рўйирост кўрсатади-қўяди. Ғайбулла ака бу йил 85 гектар ерга С — 6530 навли пахта, қолган 38 гектарга эса "Санзар — 8" навли ғалла экди. Доннинг уруғлиги ҳам бригаданинг ўзидан чиққан. Асл бободеҳқон ҳар йилгидек бу йил ҳам пахтадан 45, ғалладан 50 центнердан ошириб хирмон уйиш ниятида.

***

Мен элу юртнинг ризқ-насибаси сочилган кенг далалар, бу далаларнинг соҳиби — асл бободеҳқон янглиғ ерини яшнатиб меҳнат қилаётган ва таърифга сиғмас шу буюк, бунёдкор меҳнати билан фаровонлик яратаётган қаҳрамон ҳузуридан қайтар эканман, яна беихтиёр Абдулла аканинг ушбу мисраларини эсладим:

Минбарга судраклаб чиқмасанг агар,
Четда тураберар демай бирор сўз.
Ҳолбуки, номи бор элда мўътабар,
Ҳолбуки, кўксида чараклар Юлдуз...
Олий биноларнинг энг тўрида у,
Режалар тузади — суҳбат баҳона.
Болаларга у — бу харид қилару
Яна даласига бўлар равона...

Мурод АБДУЛЛАЕВ

Фасли навбаҳор ўлди,
кетибон зимистонлар,
Дўстлар ғаниматдур,
сайр этинг гулистонлар...

ҲОФИЗ ЧИРОҒИ ЎЧМАГАЙ

Биз бу қўшиқни сел бўлиб тинглардик. Бетакрор истеъдод соҳиби Таваккал Қодиров барчани баҳорнинг ғанимат эканлигидан огоҳ этиб куйларди. Овозидаги ҳазинлик гўё баҳор билан бирга инсон умри ҳам ўтаётганидан, бу кунлар қайтмаслигидан дарак бераётгандек бўларди.

Таваккал Қодиров деганда, бутун умрини халқ хизматига бағишлаган, миллионлаб қўшиқ шинавандалари қалбига қувонч олиб кирган камтарин инсон кўз олдимизга келади. Етмиш йиллик умри давомида ўз қўшиқлари билан халқимизнинг ардоқли фарзандига айланган бу улуғ санъаткор фақат қўшиқ куйлаш учун яралган эди, десак хато қилмаган бўламиз. У ҳаётга, қўшиққа ҳамиша ташна эди. Санъат деб аталмиш уммоннинг сермашаққат тўлқинлари ичида яшади. Унинг қўшиқлари кирмаган хонадон, овози етмаган гўша қолмаган юртимизда.

Таваккал Қодиров 1926 йил 10 июнда Фарғона вилояти, Қува туманининг Султонобод қишлоғида дунёга келди. Дастлабки мусиқа сабоғини шу қишлокда ака-ука Ғофиржон ва Ёқубжон Ҳошимовлардан олди.

Кейинчалик Қува театрида, сўнгра маданият уйида ишлади. Ҳарбий хизматдан қайтгандан сўнг, унинг катта санъатдаги ижодий йўли бошланди. Ҳофизнинг қўшиқчилик оламига назар ташласак, эллигинчи йилларда янги овоз, янги соз билан бу нурли оламга шаҳдам қадамлар билан кириб келганини кўрамиз. Анъанавий қўшиқчилигимизни бир дарё деб фараз қилсак, ҳофиз ўз услуби, овози билан бу дарёнинг катта ирмоғига айланди. Жўрахон Султонов, Маъмуржон Узоқов, Комилжон Отаниёзов сингари улуғ ҳофизлар яратган мактабларнинг давомчиси сифатида ўзига хос услубга эга бўлди.

Ҳофизлик санъатида "Таваккал аканинг йўли" деган эътирофга сазовор бўлди. Юзлаб шогирдлар бу услубдан баҳраманд бўлдилар. Республика радиоси орқали янграган "Бизни ташлаб", "Кўрсатмагай", "Фасли навбаҳор ўлди", "Фарғона тонг отгунча" сингари ўнлаб қўшиқлари тез орада халқимизнинг юрагига етиб борди. 1961 йили Фарғона санъат билим юртини битиргач, у вилоят ўзбек театрига яккахон хонанда сифатида таклиф қилинди ва унинг профессионал саҳнадаги ижоди бошланди. Ўша йилларда яратган ва ижро этган "Арзимни айтдим", "Доғман", "Жамолларингдан", "Изларман", "Гул-ғунча", "Сайёра", "Кеча ойдин", "Сўзи ширин ёримдан", "Ўзбекистоним", "Соғиниш", "Ишқноласи" сингари қатор қўшиқлари унга ҳақиқий шуҳрат келтирди. "Ўхшайди-ку" қўшиғи эса Таваккал Қодиров ижодининг гултожи бўлди.

Халқимизнинг севимли ҳофизи 1964 йили "Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист" унвонига сазовор бўлди. Т.Қодиров ўз ижро йўлида лирик қўшиқларни куйлаш билан бирга, устоз ҳофизлар ижро этган мумтоз қўшиқларни ҳам ўзига хос жозиба билан куйладики, бу қўшиқлар халқимизнинг ҳақиқий мулкига айланди. "Даромади ушшоқ", "Қўқон ушшоғи", "Чоргоҳ", "Ироқ", "Феруз-1", "Феруз-2", "Насруллойи", "Хоразм сегоҳи", "Тановар", қатор сувора ва савти суворалар шулар жумласидандир. Ҳофизнинг айрим қўшиқларида Фарғона ва Хоразм ижро йўлларининг уйғунлашганини кузатамиз. Таваккал аканинг кейинги ижодий фаолияти Фарғона вилоят давлат филармонияси билан боғлиқ. Бу даргоҳни ўзи ташкил этиб, узоқ йиллар раҳбарлик қилди ва умрининг охиригача шу даргоҳда ишлади. Устоз санъаткорга 1989 йили "Ўзбекистон халқ артисти" фахрий унвони берилди. 1991 йили Фарғона давлат университети профессори этиб сайланди. Ушбу ижодий даргоҳлардаги юзлаб шогирдлар унинг ижодидан, санъат ҳақидаги ўгитларидан баҳраманд бўлдилар.

Ёднома

Улуғ инсонлар туғилиши ва вафотининг ўзига хос тарихи бўлар экан. Устознинг оналари саккиз фарзанд кўриб, биронтаси ҳам турмаганлиги сабабли, тўққизинчи фарзандини удумга кўра ҳовлида, ер бағрида туғиб, "Таваккал, ё ерники, ё меники бўлар", деб исмини Таваккал қўйган эканлар.

Устоз етмиш йил покизалик, тетиклик билан яшадилар. У киши вафот этган кун бутун Фарғона аҳли таъзияга келди. Бу — халқнинг ўз севган ҳофизига бўлган чуқур ҳурматининг далолатидир.

Устоз санъаткор Таваккал Қодиров умр бўйи Ватанни, халқни куйлаб ўтди. Халқига ҳалол хизмат қилди. Ҳофиз бугун ҳаёт бўлганида 75 ёшга тўлар эди. У киши орамизда жисман йўқ бўлсалар-да, лекин руҳлари ҳамиша биз билан биргадир. Устознинг иккинчи умрлари турмуш ўртоғи, фарзандлари, шогирдлари, дўстлари, айниқса, сержило қўшиқлари тимсолида давом этаверади. Катта дарёга қўшилган покиза чашма янглиғ эл-юртни ўзининг зилол сувларидан баҳраманд қилаверади.

Обираҳмат чашмалари асло қуримагай! Устознинг ёқиб кетган нурли чироғи асло ўчмагай!

Султонали МАННОПОВ,
Ўзбекистон халқ артисти

Бугун Тошкентдаги Мирзо Улуғбек номидаги маданият ва истироҳат боғида кундуз соат 11.00 да Ўзбекистон халқ артисти Таваккал ҚОДИРОВ хотирасига бағишланган анжуман бўлади.

НАФИС ОҲАНГЛАР СЕҲРИ

Мусиқа сабоқлари

Ўзбек халқ чолғулари тарихи узоқ ўтмишга бориб тақалади. Бу жараён, яъни халқ чолғулари ижрочилиги, асосан, устоздан шогирдга оғзаки тарз-да, яъни тинглаш ҳамда устознинг кўрсатмалари асосида кўникмаларни эгаллаш тарзида давом этиб келган. Халқ чолғуларини мусиқа ўқув юртларида нота ёзуви йўлида ўқитиш эса XX асрнинг 30-40 йилларидан бошланди. Дастлабки вақтларда ўқув дастурларида халқ мусиқаси ўргатилса-да, афсуски, у кенг қамровли эмас эди. Анъанавий ижрочиликка оид мусиқамиз — мақомлар, мумтоз куйлар, бастакорлар ижодини ўзлаштириш суст эди. Ана шу катта мусиқа меросимизни нота ёзувига тушириб, уни авлодларга етказишда улкан хизмат қилган инсон — ўзбек мусиқаси билимдони, бастакор, ҳофиз, академик Юнус Ражабийдир.

Айрим мутахассислар анъанавий ҳамда академик (нота ёзуви) ижро услублари қўлланишини бирбирига зид жараён деб тушунтирадилар. Анъанавий йўл академик услубдаги ижро сифатига салбий таъсир кўрсатар эмиш. Агар шу тушунчага амал қиладиган бўлсак, ўзбек мусиқасининг ўзига хос нозик нола-қочиримларидан фойдаланмасликни талаб қилишимиз керак бўлади. Бу, нотўғри, албатта. Чунки биз хоҳлаймизми, йўқми, анъанавий мусиқа ижро этаётган ҳар қандай созанда ўзининг имконияти даражасида турли халқона нола-қочиримлардан, безаклардан фойдаланади. Бизнингча, ижрочиликда ҳар икки услубдан унумли фойдаланиш созандачилик ривожига ҳам самарали таъсир кўрсатади.

Ибн Синонинг таъкидлашича, энг такомил асбоб, бу — одамнинг овози. Жонли, маънодор садоси туфайли одам овозига яқинлашувчи камдан-кам чолғулардан бири ғижжакдир. Манбалардан маълумки, ғижжак, дастлаб икки торли бўлган. "Бобурнома"да айтилишича, ўз даврининг машҳур ижрочиларидан Қулмуҳаммад Удий ғижжакка учинчи торни тортиб, бу созда беқиёс ижро маҳоратини намойиш этган. Ғижжак Ўрта Осиё халқларининг энг севимли чолғуларидан ҳисобланган.

Ғижжак чалишда ном қозонган санъаткорлар — Турғун Алиматов, Ғанижон Тошматов, Комилжон Жабборов, Маҳмуд Муҳамедов, Ғуломжон Ҳожиқулов, Салоҳиддин Тўхтасинов, Абдуҳошим Исмоилов, Қаҳрамон Комилов, Турсунбой Жўраев, Аҳмаджон Дадаев, Ўткир Қодиров, Қаҳрамон Назировлар ўзларининг бетакрор ижролари билан ажралиб турадилар. Улар ижросида мумтоз ўзбек куйлари, бастакорлар ижодидан намуналар ёзиб олинган. Ана шу ёзувлардан ғижжакчи талабалар ижрочилик амалиётида фойдаланмокдалар. Нота ёзувини ғижжакдаги анъанавий ижрога мослаштириш ва уни такомиллаштириш муҳим ишлардан биридир. Тошкент давлат консерваториясининг халқ чолғулари кафедрасида бу борада илмий ишлар олиб борилмокда ва шу кунгача муайян натижаларга эришилди. Анъанавий ижро услубиёти ишланиб, уни амалда қўллаш учун янги атамалар ва белгилар киритилди.

Шу ўринда халқ чолғулари бўйича созандаларни тарбиялаш йўриғи қандай бўлмоғи лозимлигига ҳам тўхталиб ўтмокчимиз. Шубҳасиз, созанда ўз халқининг мусиқасини, шу жумладан, ҳис-туйғуга бой ифодали оҳанглар билан ажралиб турувчи мумтоз (оғзаки-профессионал) ижод намуналарини таъсирли бадиҳада ижро эта олиши зарур. Бу асосий талаблардан бўлиб, унга халқ чолғулари бўйича созандаларни тарбиялашнинг ўзаги сифатида қараш лозим.

Ўқитувчи нота ёзувлари ёрдамида анъанавий ижрочиликни талабаларга ўргатиш жараёнида қадимдан одат бўлиб келаётган оғзаки тарздаги, яъни куйларни хиргойи этиб жонли ижро билан қўшиб олиб бориши яхши самара беришини алоҳида таъкидлаймиз. Чунки бу жараёнда шогирд нота ёзувларини жонли садоланишда эшитиб, куйлардаги нозик ва нафис оҳангдорликни, нола ва қочиримларни хотирасига муҳрлаб боради. Куйнинг айрим қисмларини чиройли нола, қочирим билан бир неча маротаба ижро этиш жараёнида созанданинг кўз ўнгида бармоқларнинг ҳаракати амалий жиҳатдан намоён бўлади. Натижада кўриш ва эшитиш хотираси уйғунлашиб, куйларни ўзлаштириш учун муҳим замин яратилади. Шу билан бирга, созанда композиторлар ижодини ўзлаштириши ва тарғиб этиши керак.

Халқ чолғуларида чалишни ўқитиш жараёнида икки ижро услубини ўзлаштириш, улардаги ўқув ва кўникмаларни бирга қўшиб, моҳирона фойдаланиш ҳозирги замон талабига жавоб берувчи юксак малакали ижрочи созандаларнинг шаклланишида муҳим омил бўлади.

Мурод ТОШМУҲАМЕДОВ,
Тошкент давлат консерваториясининг доценти

РАНГЛАР ОЛАМИ

Рассом устахонасида

Мусаввирнинг нигоҳлари дунёнинг ўзгалар англамас нафис чизгиларини, соҳир жилоларини илғай олади. Шунданми, у яратган асарларга нигоҳ ташласак, бизни ўзга бир дунё қарши олади. Мусаввир бу сувратларга бизнинг пинҳон дардларимизни, ҳисларимизни тўкиб қўйгандек гўё.

Назаримда, мен ҳар куни бир хил ҳолатда кўрадиганим бир ёш мусаввир ҳам ҳамиша суратларга ўз дардини, орзу-интилишларини тўкаётгандек. Чунки ҳар гал ётоқхона қаватларидан юқорига кўтариларканман, қуйи қаватдаги айвонда иштиёқ билан сувърат чизаётган рассомга кўзим тушади. Кечагина шакл чизилаётган оқ холстда бугун гўзал бир асар яралиб туради. Санъат даргоҳига эндигина кириб келаётган бу йигит Қашқадарё вилоятининг Қамаши тумани Кўшкўл қишлоғида таваллуд топган ёш рассом Чоршанбе Шамсиев экан. У айни кунларда Камолиддин Беҳзод номидаги Миллий рассомлик ва дизайн институти талабаси.

Ёш рассом билан тузукроқ танишиш мақсадида уни суҳбатга тортдим.

— Сиз рассом сифатида дунёни, ундаги зоҳирликларни қандай тушунасиз?

— Назаримда, дунё ранглардан тузилган. Биз ранглар ичида яшаймиз. Борлиқ шакллар орқали вужудга келади, ундаги зоҳирликлар муносабатларни, рангларни вужудга келтиради. Масалан: сиз денгиз олдида турибсиз. Ундаги сизда таассурот уйғотаётган денгиз, атрофидаги тоғлар, қирғоқлар — шакл. Шакллар ҳаётдаги асосий нарсалардир. Ҳар бир ранг ана шу шаклга бўйсунади. Мусаввир ҳаётга қалб кўзи билан қараши, сюжетни ҳаётдан топиши керак. Ҳаёт эса бетакрор гўзалликларга бой, фақат уни ҳис қила билмоқ лозим.

— Сизда рассомлик санъатига ҳавас қандай уйғонган?

— Болалигимда ҳар хил ҳайкалчалар ясардим. Тирноқларим билан турли шакллар қирқардим. Табиатга тўймасдим, ранглар менда катта таассурот қолдирарди. Тушларимда ҳам чиройли табиат қўйнида юрардим. Дадамдан кўп тарихий гаплар, ривоятлар эшитганман. Менинг табиатни беҳад севишимда дадамнинг таъсирлари катта.

Армия хизматидан қайтганимдан кейин, Петухов деган бир ногирон рассом билан танишиб қолдим. Унинг бир оёқ-қўли ишламасди. Шу ҳолатда ҳам соатлаб тик туриб ажойиб расмлар чизарди. Бир томондан унинг иродасига қойил қолсам, иккинчи томондан рассомликка бўлган иштиёқим янада ошарди. Кейин у мени шогирдликка олди. Мана шу икки инсоннинг санъатга кириб келишимда ҳиссаси катта.

— Бугун тасвирий санъатнинг, сизнингча, қандай муаммолари бор?

— Тасвирий санъат халқ учун хизмат қилиши, халқники бўлиши керак. Назаримда, бугунги кунда тасвирий санъатнинг тарғибот ва ташвиқот ишлари кўнгилдагидек эмас... Умумий ўрта таълим мактабларида ҳозир тасвирий санъат фанидан кимлар дарс бераётир? Йил ўн икки ой далада меҳнат қилаётган деҳқон тасвирий санъат билан қай йўсинда ошно тутиниши мумкин? Балки тасвирий санъатдек кишидан ўта нозик дид, жиндак ижодкорлик ва яна жиндак масъулият талаб этадиган соҳанинг ютуқ ва камчиликларини, моҳиятини ойнаи жаҳон орқали кенгроқ тарғибот қилиш керакдир...

— "Ижод — маънавий эҳтиёж" дейишади...

— Ниҳоятда ҳаққоний фикр. Ижод — кечинмалар, ғоялар маҳсулидир. Рассом ҳамиша мукаммалликка интилиб, юрак амри билан чизиши керак. Мен ҳам қалбимга яқин нарса-ҳодисаларни тасвирлашга ҳаракат қиламан.

Суҳбатдош: Мунира МУЙДИНОВА

Дунё — кенг...

"СИНЧКОВ КУЗАТУВЧИ"-ЛАРНИНГ ЯНГИ АВЛОДИ

Америка Қўшма Штатлари фазовий тадқиқотларга жуда катта маблағ ажратиши сир эмас. Бу борада ҳарбий мақсадлардаги илмий изланишларга ҳам жиддий эътибор берилади. Масалан, "Манхэттен" деб номланган лойиҳа жаҳонда биринчи атом бомбасини яратиш билан якунланиб, унга кетган харажат, бугунги АҚШ доллари қиммати билан ҳисоблаганда бу давлатга 25 миллиардга тушган эди.

"Интернэшнл геральд трибюн" газетасининг хабарида айтилишича, яқин беш йил ичида АҚШ сунъий йўлдошларнинг янги авлодини яратиш учун 25 миллиард доллар ажратмоқчи. Янги сунъий йўлдошлар ҳозиргиларидан 20 марта "ақлли" бўлиши кутилмоқда. Яъни, содда қилиб айтганда, бу йўлдошларга ўрнатиладиган аппаратлар коинотда туриб куннинг хоҳлаган пайтида бейсбол коптоги ҳажмидаги нишон ҳақида, ахборотни қайта ишлаш марказига, аниқ маълумотларни етказиб бера оладиган имкониятга эга бўлади.

Янги сунъий йўлдошларнинг ҳажми ҳозирги пайтда фойдаланилаётганидан кичик бўлади, шу боис уларни пайқаш, кузатувидан бекиниш анчагина қийинчилик туғдиради. 32000 километр баландликда ҳаракатланадиган янги сунъий йўлдошлар кузатувга олинган нишонни 10 минутдан 30 минутгача "кўз узмай" таъқиб этиши мумкин. "Интернэшнл геральд трибюн"нинг таъкидлашича, бундай мўъжизавий йўлдошлар сони 2005 йилга келиб бир қадар ортади. Бундай "синчков кузатув"лардан олинадиган маълумотларнинг аниқлик даражаси ҳозиргиларига қараганда 8-20 мартача юқори бўлади. Америка олимлар уюшмасининг хулосаларига кўра, сунъий йўлдошларнинг янги тизими АҚШнинг ўз ҳарбий кучларидан фойдаланишда жуда катта қулайликлар туғдиради ва айни пайтда террорчилар, қурол-яроғ ва ҳар хил гиёҳванд моддалар билан савдо-сотиқ қилувчи жиноятчи тўдалар пайини қирқишда қўл келади.

"СОНИ"ДАН БАХТИНИ ТОПДИ

"Сони" — бу Япониядаги машҳур фирма. Унда ишлаб чиқарилган телевизорлар ўзи бир мўъжиза. Мўъжизага эса... уйланса бўларкан.

Австралиялик Митчел Хеллен деган жаноб оила қуриб, омади чопмаганлардан чиқди. Бир эмас, икки марта уйланди, бироқ ҳар гал алам билан бармоғини тишлади — турмуши бузилди, ажралишга мажбур бўлди. Бас, энди бу дунёдан тоқ ўтганим бўлсин, деган қарорга келган Митчел учинчи марта уйланишни хаёлига келтирмаган бўлса керак... Бироқ яқинда ғаройиб никоҳ тантанаси ўтказилди: Митчел Хеллен "Сони" фирмасида ишлаб чиқарилган телевизорга уйланди. Тантанада куёвтўранинг ўн чоқли дўст-биродарлари иштирок этишди. Рисоладагидек, руҳоний никоҳ узугининг биттасини келинпошша-телевизор устига қўйди, иккинчисини куёвнинг бармоғига тақди ва уларни эр-хотин, деб эълон қилди. Бундай ғаройиб никоҳдан куёвнинг боши осмонда. "Рафиқам"нинг баҳоси йўқ, у менга соатлаб ҳузур-ҳаловат бағишлайди, ҳеч қандай жанжал, кўнгилхиралик, баҳс-мунозарага ҳожат қолдирмайди. Турмушимиз жуда ширин ўтаяпти", дейди Митчел.

Боши 1-бетда

АЛПЛАР ЮРТИДА

маданияти, маънавияти ва тарихи билан дунё аҳлини яна бир бор таништирмоқдамиз. Ўзбек курашининг тобора қулоч ёйиб ривожланиши эса, тарихий биринчи жаҳон чемпионатининг тантанали очилиш маросимида Юртбошимиз Ислом Каримов таъкидлаганидек, ўзбек курашида халқимизнинг руҳиятига, асл хислатларига азал-азалдан хос бўлган фазилатлар: мардлик, жасурлик, бағрикенглик, рақибига нисбатан олижаноблик, ҳалоллик, инсонпарварлик фалсафаси мужассамлашганидадир.

О.Ўсар: Кураш халқимизнинг энг гўзал қадриятларидан бири. У асрлар давомида шаклланди, мукаммаллашди. Пировардида, халқимиз маънавиятининг, руҳиятининг таянч нуқталаридан бирига айланди. Халқимиз орасида полвонлар ҳақида шундай гаплар юради: улар Ватанга қасам ичмайдилар, лекин ҳеч қачон юртини сотмайдилар. Улар зинодан, ўғирликдан, гиёҳвандликдан нари юрадилар, бундай иллатларга аёвсиз қарши турадилар. Улар ночорларни ҳимоя қиладилар, ҳалол ғалабасига берилган совриннинг бир қисмини муҳтожларга тарқатадилар.

Курашнинг ўқ томири ана шундай тамойил асосига қурилмаганда эди, Паҳлавон Маҳмуд оламшумул ғалабаларга эришиб, подшолар, тила тилагингни, деганда, беҳисоб мол-дунё ўрнига юртдошларининг озод қилинишини сўрамас эди.

К.Юсупов: — Сиз курашнинг тарбиявий аҳамияти ҳақида сўз юритдингиз. Дарҳақиқат, кураш минг йиллардан буён тарбия мактаби вазифасини ўтаб келаётгани тарихдан маълум. Муаррих ва файласуф, ҳазрат Навоийнинг замондоши Воиз Кошифий курашга шундай таъриф беради: "Кураш билан шуғулланувчи кишилар ҳар қандай вазиятда тўғрилик ва поклик қонунияти билан яшайдилар". Шунингдек, Кошифий курашни куч ила илм, деб ҳам таърифлайди.

Халқимизнинг миллий ўйинлари жуда кўп бўлган. Лекин уларнинг кўпчилиги бугунги кунгача етиб келмаган. Ўзбек кураши қанча тўсиқларга дуч келмасин, барибир яшаб қолаверган. Бугун эса жаҳонга юз тутди. Яқин йиллар ичида Олимпия ва Осиё ўйинлари қаторидан ўрин олишга ишонамиз. Зотан, эртага очилажак 1-Осиё чемпионатида Халқаро олимпия қўмитаси аъзоси, Эрон ислом Республикаси вице-президенти, спорт вазири жаноб Саид Мустафо Ҳошими-Табанинг ва нигериялик спорт мутахассисларининг кузатувчи сифатида иштирок этишини мусобақа нуфузини янада кўтариш билан бирга, Олимпия ва Осиё ўйинлари сари қўйилган яна бир қадам, деб баҳолаш мумкин.

Доимий ҳамроҳ

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти хайрли ташаббус бошлади: "Санъат юлдузлари" туркумининг дастлабки китоблари ўқувчилар қўлига тегди. Бу туркумдаги асарларда машҳур бастакорлар, ҳофизлар, рассомлар, саҳна усталари, қизиқчилар, эстрада хонандалари, киноактёрлар ижоди ва ҳаёти ҳақида ҳикоя қилинади. Набижон Боқий ва Ҳожиакбар Ҳамидовнинг "Мени ёд эт" китоби ўзбек миллий санъатида ўзига хос лирик қўшиқчилик йўналишини яратган таниқли ҳофиз Фахриддин Умаровнинг ҳаёт мактаби ҳақида ҳикоя қилади.

Китобнинг мазмун мундарижаси Ўзбекистон Қаҳрамони Эркин Воҳидовнинг мазкур нашрдан жой олган сўзида лўнда ифодаланган: "Фахриддин аканинг қўшиқлари сўлим, файзли, тингловчига ором беради, фақат кайфиятга, руҳиятга эмас, одамнинг қалбига, юрагига ҳам таъсир қилади, кишига маънавий озуқа беради.

Фахриддин Умаров адабиётни; сўз санъатини нозик ҳис қилади. Хоҳ Навоийдан, хоҳ Машрабдан қўшиқ айтсалар, сўзларнинг теран маъносини бошқаларга ҳам етказади: ҳофиз талаффузида шоирларимиз ишлатган сўзларнинг эркин маънолари жилваланиб туради. Фахриддин ака улуғ шоирларимизни ниҳоятда ардоқлайди, шеърдаги туйғуларни беради, тўкис ифодалайди. Оҳанг билан руҳни аллалаш ёки алдаш мумкин, лекин қалбга озуқа бериш ҳар кимнинг ҳам қўлидан келавермайди. Оҳанг ўз йўлига, аммо маънонинг ўрни бошқа. Фахриддин ака ижро этадиган қўшиқларда теран уйғунлик бор, бу қўшиқлар қалбни, юракни ларзага солади. Назаримизда мазкур таъриф китоб қаҳрамонининг ижоди моҳиятини аниқ ва теран ифодалаган".

"Мени ёд эт" китобига Аъзам Ўктам ва Маъсуда Йўлдошева муҳаррирлик қилишган. Китобни мусаввир А.Кива безаган. Китоб ўн минг нусхада чоп этилган.

МАДАНИЯТ ЯНГИЛИКЛАРИ

Қорақалпоғистонда халқ ҳаваскорлик театрларининг фестивали ўтказилди. Чимбой туманидаги Г.Шеразиева номидаги халқ театри "Тирик етимлар" (А.Шониёзова саҳналаштирган) спектакли учун биринчи ўринга сазовор бўлди.

* * *

Самарқандда Мухтор Ашрафий номидаги ёш мусиқачилар танловининг вилоят босқичи якунланди. Ғолиблар республика танловида қатнашадилар.

* * *

Регистон мажмуида "Улуғбек даври ёдгорликлари" деб номланган кўргазма очилди. Унда Улуғбек яшаган давр адабиёти, санъати ва турмуш тарзига оид экспонатлар намойиш этилмокда.

М.КАРИМОВА

* * *

Алишер Навоий номидаги Наманган вилоят театрида Абдулла Авлонийнинг "Адвокатлик иши осонми?" асари асосида янги саҳна асари томошабинларга тақдим этилди. Асарни режиссёр Орифжон Холбоев саҳналаштирган.

* * *

Шаҳрисабздаги Қори Зокир Содиқов номидаги халқ театри режиссёр Э.Боймуродовнинг "Искандар ва Равшонак" (С.Пўлатов асари) асарини томошабинларга тақдим этди.

* * *

Гулистон шаҳрида ашула ва рақс ансамбллари, катта ашула ва лапар ижрочиларининг ҳамда бахши шоир, оқинларнинг вилоят бўйича кўрик-танловлари якунланди.

С.ЖЎРАЕВА

"Ўзбектеатр" бирлашмаси, Муқимий номидаги мусиқий театр жамоаси Ўзбекистон халқ артисти Баҳодир Йўлдошевга волидаи муҳтарамаси, Ўзбекистон халқ артисти

Ширин МЕЛИЕВА

вафоти муносабати билан чуқур таъзия изҳор этади.

МУАССИСЛАР: ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ, ЎЗБЕКИСТОН ЁЗУВЧИЛАР УЮШМАСИ
* * *
НОШИР: «ШАРҚ» НАШРИЁТ-МАТБАА АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ

O'zbekiston adabiyoti va san'ati

Манзилимиз: Тошкент — 700083, Матбуотчилар кўчаси, 32
Қабулхона — 133-52-91, котибият — 133-49-93; 136-56-56
Танқид ва адабиётшунослик бўлими: 136-58-49 Ижтимоий ҳаёт бўлими: 133-49-93
Санъат бўлими: 136-56-48 Наср ва назм бўлими: 136-56-50

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ

Редакцияга келган қўлёзмалар таҳлил этилмайди ва муаллифларга қайтарилмайди. Муаллифлар фикри таҳририят нуқтаи назаридан фарқланиши мумкин.
Навбатчи муҳаррир — Аҳмад ОТАБОЕВ
Саҳифаловчи — Илҳом ЖУМАНОВ

«Шарқ» нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси босмахонаси.
Манзили: Тошкент шаҳри, «Буюк Турон» кўчаси, 41-уй
Босишга топшириш вақти—20.00. Босишга топширилди — 20.00.

Газета Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитасида 00024-рақам билан рўйхатга олинган. Буюртма Г. — 2009. Ҳажми — 3 босма табоқ. Нашр кўрсаткичи — 222. Ташкилотлар учун — 223. 1 2 3 4 5 6

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ.
СОТУВДА НАРХИ ЭРКИН

Тиражи—6512.